

สำนักหอสมุด

ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๕

ว่าด้วยชาวต่างชาติต่าง ๆ

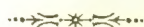

มหาอำมาตย์ตรี พระยาพิพิธโกไศสวรรย์

พิมพ์ในงานศพ

คุณหญิงจันทร์ พิพิธโกไศสวรรย์ จ.จ.

๔
บมะแม พ.ศ. ๒๔๖๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คุณหญิงพิพิธโกสวรรย์ (จันทร์ หังสสุต)

เกิดวันอาทิตย์ที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๓

ถึงแก่กรรมวันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

อายุ ๕๖ ปี

คำนำ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาพิพิธโกไศสวรย์ (เชษฐ หังสสุต) ให้
มาแจ้งความต่อกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ว่าจะ
ทำการปลงศพคุณหญิงจันทร์ พิพิธโกไศสวรย์ มีศรัทธาจะรียพิมพ์
หนังสือในหอพระสมุด ฯ เป็นของแจกสักเรื่อง ๑ ขอให้กรรมการ
ช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าจึงเลือกหนังสือเรื่องลัทธิธรรมเนียม
ต่าง ๆ ภาคที่ ๕ ให้พิมพ์ตามประสงค์ เรื่องราวหนังสือลัทธิธรรมเนียม
ต่าง ๆ ภาคนี้เป็นอย่างไรจะอธิบายต่อไปข้างท้าย จะกล่าวถึงประวัติ
ผู้มรณภาพก่อน

ประวัติคุณหญิงจันทร์ พิพิธโกไศสวรย์

คุณหญิงจันทร์ พิพิธโกไศสวรย์ จ.จ. เป็นธิดาหลวงมณฑล
รัตน (ช่วง ไกรฤกษ์) แลเป็นธิดาคนใหญ่ของขรรค์ไชย จึงเป็นพี่
ร่วมบิดามารดากับเจ้าจอมมาดาชุ่มในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นเจ้าจอม
มารดาของพระเจ้าอนังนางเธอ พระองค์เจ้าหญิงอาทรทิพยนิภา แล
พระองค์เจ้าหญิงสุจิตราภรณ์นั้น คุณหญิงจันทร์เกิดในรัชกาลที่ ๔
เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๗

คุณหญิงจันทร์ได้ทำการวิวาห์มงคลกับมหาอำมาตย์ตรี พระยา
พิพิธโกไศสวรย์ (เชษฐ หังสสุต) แต่เมื่อยังเป็นตำแหน่งนายราช
ภักดีภักดี หุ้มแพรมหาดเล็ก เมื่อปีชว พ.ศ. ๒๔๒๘ แล้วได้ถวาย

เป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน ถึง
รัชกาลที่ ๕ เมื่อสามปีได้เป็นตำแหน่งพระยาพิพิธโกศสุวรรณย์อยู่ใน
กระทรวงพระคลัง ฯ คุณหญิงจันทร์ได้รับพระราชทานเครื่องราช
อิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าฝ่ายในเมื่อบวช พ.ศ. ๒๔๔๓ ในรัชกาลปัจจุบัน
ได้รับพระราชทานเข็มเสือบ้านที่ ๓

พระยาพิพิธโกศสุวรรณย์กับคุณหญิงจันทร์มีบุตรธิดาด้วยกัน บุตร
๖ ธิดา ๓ รวม ๙ คน ถึงแก่กรรมเสียแต่ยังเยาว์ ๔ คน คงเหลือ
อยู่ ๕ คน คือ

๑ นางสาวเจิม ได้ทำการวิวาหมงคลกับหลวงนรการวิสุทธ
(กระจางแพ่งสุภา) บุตรพระยาเกษมศุขการ

๒ นายชู มหาคเล็กข้าหลวงเดิม รับราชการเป็นตำแหน่งสมุห
บาญชีอยู่ในกรมรถไฟหลวง ได้ทำการวิวาหมงคลกับนางสาวเลื่อน
ไกรฤกษ์ธิดาพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ น้องของคุณหญิงจันทร์

๓ นายชอบ มหาคเล็ก เมื่ออายุครบอุปสมบท สมเด็จพระบรม
ราชินีนาถ พระบรมราชชนนีทรงพระกรุณาโปรดจัดการอุปสมบทพระ
ราชทาน ได้อุปสมบทที่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ครั้นลาสิกขาบท
แล้ว ได้รับราชการอยู่ในศาลฎีกา

๔ นายโชติ มหาคเล็ก

๕ นางสาวจำเรียง

(๓)

คุณหญิงจันทร์อยู่ร่วมทุกข์คู่กับพระยาพิพิธโกโคสวรย์มา ๓๔ ปี
บวชดงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๖๒ จำนวน
อายุได้ ๕๖ ปี สิ้นเรื่องประวัติคุณหญิงจันทร์เพียงนี้

อธิบายเรื่องพิมพ์ในสมุดเล่มนี้

เรื่องหนังสือพิมพ์ในลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ ๕ นี้ เป็นเรื่อง
ลัทธิธรรมนิยมของชาวต่างชาติต่าง ๆ ที่อยู่ในประเทศสยาม
ข้างฝ่ายเหนือ หนังสือเรื่องนี้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)
เมื่อยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ เป็นแม่ทัพขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองหลวงพระ
บาง ได้เอาใจใส่สืบสวนเรื่องพวกชาวป่าแลลัทธิธรรมนิยมของพวกนั้น ๆ
ส่งมายังหอพระสมุด ฯ ได้พิมพ์ในหนังสือวิจารณ์เป็นตอน ๆ ยัง
หาเคยรวมพิมพ์แยกออกเป็นเรื่อง ๑ ต่างหากไม่ เห็นว่าหนังสือเรื่องนี้
ให้ความรู้อันจะหาได้ด้วยยาก หนังสือเช่นนั้นแม้ในนานาประเทศก็ยังไม่
กันว่า สมควรจะมีสำหรับบ้านเมืองทั่วทุกประเทศ เพราะพวกชาวป่า
มักเป็นประชาชนที่อยู่ในประเทศนั้น ๆ มาแต่ก่อน เมื่อรู้ภาษาแลลัทธิ
ธรรมนิยมก็ถนัดในคนจำพวกนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร ๆ อาจจะสามารถ
เปรียบเทียบกับรู้เรื่องพงษาวดารโบราณคดีของประเทศนั้น ๆ ถอดหลัง
ขึ้นไปได้เป็นอันมาก มีตัวอย่างเรื่อง ๑ ซึ่งปรากฏเมื่อเร็ว ๆ นี้ คือใน
อักษรวิจิตรหนังสือไทยเราบัญญัติคำให้ใช้ไม่ถ้วนไว้ ๒๐ คำ ยังไม่มี
อธิบายแน่ชัด ว่าเหตุใดจึงใช้ไม่ถ้วนแต่ ๒๐ คำเท่านั้น มันก็เรียนฟัง

(๔)

พบในหนังสือของพวกอาหมซึ่งเป็นไทยจำพวก ๑ อยู่ในแดนพม่าข้างฝ่าย
เหนือ ปรากฏว่าคำที่ใช้ไม้ม้วนในภาษาอาหม เขาอ่านสำเนียงคล้าย
เอ ลกค ย ไม่ได้อ่านเป็นสำเนียงไอ เมื่อได้ความรู้ขึ้นเช่นนี้ก็ได้
พยานโดยทันที ว่าพวกชาวละครของเรายังใช้สำเนียงนั้นอยู่จนตรายเท่า
ทุกวันนี้ ข้อนี้เป็นตัวอย่างที่จะเห็นได้ว่าได้ความรู้เพราะมีหนังสือเรื่อง
ลัทธิธรรมเนียมแลภาษาของชนชาติต่าง ๆ เช่นพิมพ์ในสมถเล่มนี้
มีประโยชน์สำหรับเปรียบเทียบกัน จึงเป็นของที่สมควรจะพิมพ์ให้
แพร่หลาย

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาคุณคุณบุญราษีทักษิณานพทาน ซึ่งพระยาพิพิธ
โกไศสวรย์ ได้ทำการปลงศพคุณหญิงจันทร์ผู้ภรรยา แลได้พิมพ์
หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย เชื่อว่าท่านทั้งหลายที่ได้รับหนังสือนี้ไป
คงจะอนุโมทนาทั่วกัน.

อุภัยวงษ์เทพ สถานนายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๘ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๒

สารบัญ

ว่าด้วยชาวต่างชาติต่าง ๆ	หน้า ๑
ว่าด้วยชาติพม่า	๑, ๒
ว่าด้วย โอนี่ ๔ ชนิด	๑, ๖
ว่าด้วย โอนี่ดำ	๑, ๗
ว่าด้วย โอนี่งาช้าง	๑, ๗
ว่าด้วย โอนี่ป่าแต่	๑, ๘
ว่าด้วย โอนี่ขาว	๑, ๘
ว่าด้วย โอนี่งาสัง	๑, ๘
ว่าด้วย แมว ๔ ชนิด	๑, ๙
ว่าด้วยคนชาติลื้อลือ	๑, ๑๘
ว่าด้วยคนชาติซอญ่า	๑, ๑๙
ว่าด้วยเข่า ๔ จำพวก	๑, ๑๙
ว่าด้วยคนชาติซำเออ	๑, ๒๒
ว่าด้วยคนชาติซำกง	๑, ๒๔
ว่าด้วยคนชาติซำบ้านนาน	๑, ๒๗
ว่าด้วยคนชาติซำผอ	๑, ๒๘
ว่าด้วยคนชาติซำแะ	๑, ๓๐
ว่าด้วยคนชาติผู้ไทย ท่า, แกรง, ชาว.	๑, ๓๓
ว่าด้วยผู้ไทยขาว	๑, ๓๗
ว่าด้วยคนชาติซำขาว	๑, ๓๗
ว่าด้วยคนชาติม้อย	๑, ๓๙
ว่าด้วยคนชาติซำหิน	๑, ๔๒
ว่าด้วยคนชาติซำชวก	๑, ๔๔

ว่าด้วยชาวต่างชาติต่าง ๆ

ในพระราชอาณาเขตราชวงศ์รัตนออกเฉียงเหนือ มีคนชาติภาษาต่าง ๆ อาศัยอยู่บนภูเขาแลในป่าเป็นอันมาก คนชาติชนิดต่าง ๆ นั้น มีลักษณะนิยมภาษาต่าง ๆ กัน จึงจะได้พิจารณาต่อไป คือจะได้พิจารณาถึง

- ๑ บ้านเมืองเคหฐานที่อาศัย
- ๒ รูปร่างลักษณะกิริยาภาษาพูดแลหนังสือ
- ๓ อาหารแลผ้าห่มเครื่องประดับกาย
- ๔ วิชาชำนาญการเลี้ยงชีพ ฤๅสินค้าต่าง ๆ ที่ไปมา
- ๕ หัตถ์พาหนะบริวารภาชนะเครื่องใช้
- ๖ เงินใช้แลกเปลี่ยนซื้อขายกัน
- ๗ ขนธรรมเนียมได้ภรรยาแลคลอดบุตรเลี้ยงบุตร
- ๘ การพยาบาลแลปลงศพ
- ๙ การนับถือศาสนา แลการประสมเล่นมโหรีศพ เป็นเทศกาลตามฤกษ์

คนชาติต่าง ๆ ที่จะได้พิจารณาต่อไปนี้ ย่อมอาศัยอยู่ในปลายเขตแดน ใช้จะมีแต่ในพระราชอาณาเขตสยามเท่านั้นหามิได้ มีทั่วไปในประเทศต่าง ๆ คือ ประเทศจีน พม่า ซึ่งติดต่อกับพระราชอาณาเขต

แลคนแดนอื่น ๆ ก็มีคนต่างชาติต่างภาษาอาศัยอยู่เหมือนกัน แต่คนจีนก็ชอบย้ายมาอยู่ตามบ้านแลเขาปลายเขตรแดนที่ไกลจากบ้านเมือง แต่ไม่อาศัยอยู่ทั้งนั้นอยู่เป็นถิ่นที่หาไม่ได้ มักย้ายมาอยู่ตามครอบครัวที่อยู๋ในบ้านเขาที่อื่น ๆ ค่อยไป ถึงแม้ว่าบ้านเมืองใดจะเผื่อแผ่เรื่องความบำรุงเลี้ยงรักษาไปถึงคนชาติต่าง ๆ นั้น ก็คงจะไม่รับความบำรุงความเจริญให้รุ่งเรืองได้ คงจะหลบหลีกหนีห่างออกไปอยู่ตามบ้านเขาเช่นนั้นเป็นธรรมดา

ว่าด้วยชาติพม่า

๑, คนชาติพม่านั้น อาศัยอยู่กันในเมืองฉาง ซึ่งเป็นพระราชอาณาเขต ข้างทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ต่อเขตรแดนกับประเทศจีน แลพม่า แลพม่าพวกนี้ปลูกโรงอาศัยอยู่บนเขาที่สูง ๆ โรงนั้นมีหลังคาตกลงมาชิดกับพื้น มีประตูเข้าออกสองข้างทาง ด้านสกัดในโรงนั้น กันเป็นห้องยกเป็นแคร่ขึ้นสูงประมาณศอกหนึ่งสำหรับเป็นที่นอนในห้องนอนนั้นก็กันฝาประตูไปมาถึงกัน โรงนั้นมุงด้วยหญ้าคาผ่าซีกแคะ แลบางคนก็ทำด้วยไม้จริงบ้าง โรงใหญ่เล็กก็ตามสมควรที่จะมีครอบครัวอยู่ตามมากแลน้อย

๒, ลักษณะร่างกายกิริยาแลภาษานั้น มีร่างกายลำสันแข็งแรง ผิวกายมีสีดำโดยมากทั้งชายหญิง หากกิริยาแรงกระต้าง ไม่เรียบร้อยเหมือนคนในบ้านเมือง มีภาษาพูดเป็นภาษาหนึ่ง แต่มีสำเนียงคล้ายภาษาแขกกาลิง แต่ไม่มีหนังสือใช้

๓, เครื่องนุ่งห่มแต่งกายแลอาหารนั้น รับประทานเข้าเป็น
อาหาร แลกับเข้าของกินทำด้วยเนื้อสัตว์ต่าง ๆ แลเนื้อปลา แต่ชอบ
กินผักต่าง ๆ มาก ผ้านุ่งห่มแลตกแต่งกายนั้น ผู้ชายชั้นผมเปีย
อย่างจีน แต่ถึกผมไม่ใส่ไหม ใช้เชือกแลลูกปัดปล้องไม้ไผ่อย่าง
สำหรับร้อยเป็นเครื่องประดับบนศีรษะ แลประดับไว้ที่คอห้อยลงมาเหมือน
สวมลูกประคำ มีสามสายสี่สายแลเอาไม้หวายต่าง ๆ แลเหล็กมา
ทำเป็นกำไลสวมข้อมือแลตามลำแขนเป็นเครื่องประดับ บางคนที่
เงินก็ทำด้วยเงิน นุ่งกางเกงจีน มีผ้ารัดท้องเป็นเป้าสำหรับใส่เงินติดตัว
อยู่เสมอทุก ๆ คน ใช้เสื้อรูปเหมือนเสื้อกางดั่ง ทำแขนแลตัวเสื้อ
นั้นสั้น สำหรับใส่เมื่อฤดูหนาว เสื้อกางเกงเครื่องนุ่งห่มของชายนั้น ใช้
สีดำแลสีน้ำเงินเป็นผ้าทำด้วยฝ้ายใช้เอง

ผู้หญิงนั้นไว้ผมยาวเกล้ามวยรวบไว้ข้างหลัง แลเจาะหูทำแผ่น
ลานด้วยเงินม้วนกลมสอดไว้ในหูโตประมาณ ๒ นิ้ว แลสวมปลอก
แขนทำด้วยเงินแลเหล็กหยาบไม้ต่าง ๆ เหมือนอย่างชายนั้น สวม
แต่ที่ข้อมือข้อมือชั้นเดียวเท่านั้น หาเหมือนชายไม่ นุ่งผ้าสั้น ห่ม
เสื้อต่าง ๆ มีสีดำหม่นเทาเป็นต้น ใช้ผ้าโพกศีรษะด้วยผ้าสีต่าง ๆ
ผ้าเครื่องนุ่งห่มของพวกพม่าทั้งหญิงชายนั้น เป็นผ้าฝ้ายทอไต่เอง
หาได้ซื้อจากชาติอื่นไม่

๔, วิชาชำนาญที่ประกอบการเล่นชีพ คือจักสานเครื่องใช้
บางอย่างด้วยไม้แลหวายต่าง ๆ มีเปสำหรับใส่สิ่งของซึ่งบรรทุกแล้ว
คอนสพายเอาไปโดยศีรษะแลข่าเป็นต้น แลตีเหล็กทำอาวุธต่าง ๆ ได้บ้าง

มีวิชาชำนาญใช้อาวุธไม่แม่น ได้ยิงนกแลสัตว์ต่างๆ มีค่างแลชน
เป็นต้น มาบริโภคเป็นอาหาร ทำการเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่เข้าอย่าง
หนึ่ง เลี้ยงสุกรตอนขาย ทำไร่ฝ้ายขายแก่พวกฮ่อ พวกผู้ไทย ซึ่ง
เป็นพ่อค่านำเอามาขายรทุกสิ้นค้า คือเหล็กแลอาวุธมีดขวานต่าง ๆ ฝน
แลเกลือเป็นต้น มาขายแลกเปลี่ยนกับพวกพม่า

๕, หิวน้ำที่ไคยังคิดว่ากล่าวกันมิได้มียศศักดิ์แลอำนาจซึ่งกันแล
กัน เสมอชาติกันทั้งพวก เว้นแต่ที่พวกพม่าได้พร้อมกัน เห็นผู้ใดควร
จะเป็นทนต์ขอเชิพงไค ก็ยกขึ้นให้เป็นนายบ้านเท่านั้น ก็ไคว่ากล่าว
เชิพงยังคบกัน แลพาหระเครื่องใช้ช่วยแรงนั้น คือม้าแลโคกระบือ
บ้าง กับภาชนะเครื่องใช้สำหรับเรือน มีถ้วยชามแลหม้อทองแดงที่
ซื้อจากพ่อค้าฮ่อนนั้นบ้างเล็กน้อย

๖, เงินใช้แลกเปลี่ยนซื้อขายกันนั้น ไคเงินมิไคเลือกกว่าเงิน
ของชาติภาษาไคใช้ไคทุกชนิด เพราะไคยังคัดออกเป็นน้ำหนักตาม
ราคาของมากแลน้อย ไคซื้อขายแลกเปลี่ยนกันกับพวกฮ่อพวกผู้ไทย
เสมอมา

๗, ธรรมเนียมที่จะไคสามภริยานั้น ชายไปขอหญิงต่อผู้ใหญ่
ของหญิง ๆ ขอมยกให้แต่งงานกันแล้ว ชายก็พาหญิงมาอยู่ด้วยกันใน
สำนักของชาย วิธีที่แต่งงานนั้น ก็แต่งของเครื่องเส้นไหมผ้าฝ้ายชาย
ฝ่ายหญิง แล้วยกขึ้นเหมือนธรรมเนียมจีน การคลอดบุตรนั้น ก็อยู่
ไฟ มีไคเปลี่ยนแปลงอันใดหามิได้

๘, การรักษายาบาลไข้ช้วนนั้น เมื่อช่วยไข้ลงก็ให้กินยารากไม้ตามทีลือว่าเป็นยา บางทีก็หายบางทีก็ตาย แต่มีความกลัวแก่โรคฉีกาคเป็นอย่างยิ่ง ถ้าคนใดเกิดโรคฉีกาคขึ้นแล้วพวกญาติพี่น้องแลบิดาญาติพี่น้องเป็นทรรกกกลับเป็นทีเกลียดกลัว ทั้งคนไข้ผู้นั้นไว้ปากกันหนีไปอยู่ในป่าสนทั้งตำบลนั้น ครั้นไปจากคนไข้ได้หลายวัน ประมาณว่าคนไข้นี้จะถึงแก่กรรมลงไ้แล้ว จึงชวนกันมากินในบ้านนั้น ถ้าคนไข้ยังไม่ถึงแก่กรรมก็กลับไป ถ้าคนไข้หายขึ้นจึงจะกลับเข้ามาอยู่ในบ้านตามเดิมได้ ถ้าเห็นคนไข้ตายแล้ว จะกลับมายุ่ตามเดิม ก็ต้องเอาไฟเผาโรงที่คนไข้ตายนั้นเสียแล้วจึงจะอยู่ต่อไป การที่ทำการนี้เพราะความกลัว ด้วยโรคฉีกาคจะติดกัน จึงได้เผาเสียแลหาใครอื่นเสีย ถ้าคนนั้นตายด้วยโรคอื่น ก็ใช้ธรรมเนียมฝังทิ้งเสีย

๙, ธรรมเนียมถือศาสนา ซึ่งเป็นที่นับถือว่าจะช่วยคนให้พ้นทุกข์ได้ มีความนับถือยำเกรงแต่ผีเรือนของเขา แลถือความชั่วร้ายจะทำให้เสื่อมความสุขต่าง ๆ ถ้าใดเอนอกปลามาถึงที่อยู่ ก็เอาชนไวขึ้นเหินออกศึะทนอนของตน กระทำเส้นไฟหัวผีเรือนแล้วจึงจะขับประทานได้ แลความถืออีกอย่างหนึ่ง คือ ผัวเมียไม่นอนรวมกันในที่แห่งเดียว นอนอยู่ในห้องเดียวกันแต่กันไว้คนละแห่ง มีไม้สอดฝาไปถึงกันเป็นที่สำคัญ เมื่อผัวเมียจะไปหากัน ก็จับไม้สำคัญนั้นให้ถูกก่ายรู้สึกตัวเสียก่อน แล้วจึงเข้าไปหากัน ถ้าไม่ทำดังนี้ไปหากันเมื่อยังมีที่นรีตัว ก็ถือว่าเป็นการอับมงคลไปต่าง ๆ แลเป็นความผิดมาก เพราะคนนั้นห้องนอน

ของพวกพม่าจึงมีไม้ส่อกตลอดถึงกัน เป็นที่สำคัญเช่นนั้นทุก ๆ ห้าง
สำหรับทุก ๆ คน ประการหนึ่งถือว่าคนที่ใคร่ใคร่ทำไร่ทรงอยู่ ถ้า
ไต่ผลน้อยลงก็มักย้ายยกครอบครัวไปตั้งอยู่ในที่ตำบลอื่น ๆ ต่อไปอีก
เพราะฉะนั้นจึงมีใคร่ใคร่ทำไร่ใคร่ใคร่ทำไร่ในท้องที่แห่งเดียวได้

อนึ่งยังมีคนป่าซึ่งคล้ายคลึงกับพวกพม่า มีอีก ๓ ชนิดนับเข้า
เป็นพวกเดียวกัน คือเรียกว่าล่าหมี ๑ ใคร่ใคร่อยู่ในดินเมืองภูผาง ข่า
กง ๑ ใคร่ใคร่อยู่ในดินเมืองทองเขตรเมืองไล เหล่าอีก ๑ ใคร่ใคร่อยู่ใน
ดินเมืองแยเขตรเมืองไล คนทั้ง ๔ จำพวกนี้มีรูปร่างแลความประพฤติ
ใช้ขนขรรมเนียม นุ่งห่มประดับกายก็เหมือนกัน แต่ภาษาพูดแตกต่างกัน
ไปบ้าง แต่ฟังเข้าใจกันเหมือนเช่นลาวกับไทย พุทธจักกันเช่นนั้น

๓ ว่าด้วยโอรัน ๔ ชนิด

คนป่าชาติหนึ่งจีนเรียกว่า โอรัน ภาษาไทยเรียกว่าข่าคอ คน
ชาติโอรันมี ๔ ชนิด โอรันคำฤๅโอรันจ้อ ๑ โอรันอาก้า ๑ โอรันอัส ๑
โอรันทั้ง ๔ จำพวกนี้ใช้ขนขรรมเนียมแลความประพฤติเหมือนกัน แต่
ภาษาลำเนียงแปลกแปลงกันไปบ้างพอฟังเข้าใจกัน แลโอรันทั้ง ๔ ชนิด
นี้ จะมีแปลกกันอยู่ก็แต่เครื่องประดับกาย พวกโอรันนี้ใคร่ใคร่ทำไร่อยู่ใน
ดินเมืองภูผาง ชอบใคร่ใคร่ปลูกโรงอยู่บนภูเขาที่สูง ๆ ทำที่อยู่แล
ประพฤติกฎาภิภิริยาต่าง ๆ ก็เหมือนกันกับพวกพม่า ถึงที่กล่าวมาแต่
เบื้องต้นแล้วนั้น ทุก ๆ ข้อ ๆ ใคร่ใคร่แปลกประหลาดจึงจะได้อธิบายถึง
ต่อไป

๔ ว่าด้วยโอนี่ดำ

๓ โอนี่ดำ ผู้ชายไว้ผมเปียดำไม่ใส่ไหม นุ่งกางเกงขาสั้นพอก
 ปกเข้าลงหน่อยหนึ่ง ใส่เสื้อแขนใหญ่แต่ช่วงตัวแลแขนสั้น ๆ มีผ้าดำ
 โปกคี่คะ ถ้าเดินทางไกลก็ใช้ผ้าพันข้อเท้าขึ้นมาถึงเข่า ผ้านั้นกว้าง
 ประมาณคืบหนึ่ง ใส่ผ้าเหล่านี่ใช้สีดำทั้งเส้น

ผู้หญิงนั้นไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ข้างหลัง บางคนก็ม้วนผมพัน
 รอบคี่คะหาได้เกล้าไม่ แล้วใส่หมวกประดับด้วยเบี้ยแลลูกขี้ตลกเต๋อย
 ปล้องไม้เล็ก ๆ ร้อยประดับหมวกนั้น ทำด้วยผ้าสีต่าง ๆ มีรูปเป็น
 สี่เหลี่ยม แต่ยอดนั้นลดกันให้เล็กลง สวมเสื้อยาวปกลงมาถึงเข่า
 ทายเสื้อแลข้อมือเสื้อนั้นขลิบด้วยผ้าแดงแลผ้าสีต่าง ๆ เป็นลายสลักกัน
 คุมแลคอเสื้อก็ประดับกรังด้วยเบี้ยแลลูกขี้ตลกต่าง ๆ เสื้อนั้นใช้พินดำมี
 หวายข้อมด้วยสีต่าง ๆ ถักเป็นสายแถบกว้างประมาณ ๓ นิ้ว ๕ นิ้ว ๕ นิ้ว
 คากไว้ที่เขวนอกเสื้อเรียง ๆ กันเป็นสามสายสี่สาย ๕ เป็นลวดลายสลัก
 กัน นุ่งกางเกงสั้นพอกปกเข้าลงหน่อยหนึ่ง แต่กางเกงนั้นขาแคบ
 มีผ้าดำพันแข้งเหมือนผู้ชาย เจาะหูใส่คองวงกลมเช่นวงแหวน ทำ
 ด้วยเงิน คองนั้นใหญ่ยานลงถึงข่า ใส่รองเท้าเย็บด้วยผ้า สวมปลอก
 แขนทำด้วยเงินแลเหล็ก แลมักชอยสียา ใช้กลิ้งทำด้วยไม้

ว่าด้วยโอนี่อาก้า

๓ โอนี่อาก้า ผู้ชายแต่งตัวไว้ผมเปียดำไม่ใส่ไหม ทั้งหญิงชาย
 อาก้าก็รียาแต่งร่างกายขนขรรคมเนียม ก็เป็นเช่นอย่างโอนี่ดำทั้งเส้น

๕ ว่าด้วยอินนี่ป่าแต่

อินนี่ป่าแต่^{นี้} เครื่องแต่งตัว^{นี้}นุ่งห่มก็เช่นเดียวกับอินนี่คำฤ^{นี้}
อินนี่อาก้า แต่อินนี่ป่าแต่^{นี้}เครื่องนุ่งห่มแต่งกายแลที่อยู่สกลปรกเล^{นี้}
ทราบกว่าอินนี่สองจำพวกที่กล่าวมาแล้ว^{นี้}

แต่ถ้อยผิดกันอีกอย่างหนึ่ง คือไม่ทำอันตรายสัตว์ใหญ่ในป่า^{นี้}
เป็นต้นว่าช้าง แรค โคกระบือ ถ้าผู้ใดทำอันตรายสัตว์ใหญ่เหล่านั้น^{นี้}
แล้ว แลเอาเนื้อสัตว์นั้นมาบริโภค ก็ถือว่าเหมือนอันตรายแก่ผืน^{นี้}
ที่ด้วยเหตุต่าง ๆ

๖ ว่าด้วยอินนี่ขาว

๓ อินนี่ขาว ใช้เครื่องนุ่งห่มทั้งชายทั้งหญิงแต่ล้วนขาว นอก^{นี้}
นั้นเป็นเหมือนอินนี่คำถึงที่กล่าวมาแล้วทุกประการ

ว่าด้วยอินนี่อาสัง

อินนี่อาสัง ใช้เครื่องนุ่งห่มนั้น ผู้ชายแต่งเช่นอินนี่ที่กล่าวมา^{นี้}
แล้ว แต่ผู้หญิงใช้เครื่องนุ่งห่มประคัยกายต่างกัน ไว้ผมยาวม้วน^{นี้}
พันรอบศีรษะ มีไต้เกตุล้ามวย มีผ้าขาวนอัยทำเป็นรูปเหมือนใบโพธิ^{นี้}
ประคัยด้วยลูกเต๋อยลูกขี้กม^{นี้}ผ้า สำหรับประไว้ที่หน้าผาก แล้วมี^{นี้}
ผ้าผืนใหญ่เป็นสีต่าง ๆ พันศีรษะที่ผ่านอัยนั้นไว้ ให้ผ่านอัยนั้น^{นี้}
ห้อยแลยออกมาถึงหว่างคิ้วพอแลเห็นได้ ใส่ต่างหทารูปเหมือนขอ^{นี้}
มีกลีบเป็นแฉก รูปคล้ายต่างหระย้า สวมเสืยขาวถึงเข้า ที่คอ^{นี้}
เสืยมีผ้าสีเหลืองแดงต่าง ๆ ขลิบวิมรอบเสืย นุ่งกางเกงขาแคบสั้น^{นี้}
พอปกเข้า

๘
โธนี่ ๕ อย่างนี้ ถ้าอยู่ในที่แห่งเดียวกันแล้ว จะสังเกตว่าเป็น
โธนี่จำพวกใดนั้นไม่ได้เลย ด้วยกิริยาอาการนั้นคล้ายคลึงกันทั้งสิ้น

แลภาษาที่พูดนั้นใช้ความนับดังนี้

คิ ยี ซำ เอ ง่า คิว ซี แฮ เกว เส คียา เติง เสดิง

๓ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๐๐ ๑๐๐๐ ๑๐๐๐๐

พวกโธนี่ ถ้าเป็นคนมั่งมีก็มีครัวหนึ่งสี่จีน ทั่วไปเรียนมาจาก
จีน ขนบธรรมเนียมมักผูกฝ้ายไปข้างจีนโดยมาก

๗ ว่าด้วยแมว ๔ ชนิด

คนจำพวกนี้ ภาษาจีนเรียกว่าแมว แมวนี้เดิมก็มาจากประเทศ
จีนเมืองเสฉวน เข้ามาหาใคร่อยู่ในถิ่นเมืองไถ แล้วก็แพร่หลาย
แยกย้ายเที่ยวไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นพระราชอาณาเขตข้างทิศ
ตะวันออกเฉียงเหนือ ชาติแมว ๔ ชนิดนี้ เรียกว่าแมวหัวแดง ๓ แมว
ลาย ๓ แมวดำ ๓ แมวขาว ๓ เป็น ๔ ชนิด

๑ แมวทั้ง ๔ ชนิดนี้ ชอบปลุกโรงช่ยนภูเขาสูง ๆ ไม่อยู่ทพน
แผ่นดินราบเรียบ โรงเรือนที่อาศัยอยู่นั้นทำเหมือนโรงเงินเลียบไม้ หลัง
คาโรงมุงด้วยหญ้าคา ฝาโรงทำด้วยดิน แลวิธีทำนั้นเขาไม่กระดาน
ปักขวางสองข้างนายเข้า เอาดินใส่ข้างในกะทะให้แน่น แล้วก็เลื่อน
ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ดูก็นั่นกับฝาผนังติด แต่โรงนั้นเตี้ยไม่สูงจะสูงนัก
ยกพนชนเฉพาะเตียงนอน กว้างประมาณ ๒ ศอก สูงประมาณ ๑ ศอก

ในโรงนั้นกันห้องกว้างแคบประมาณพอเตียงนอน โรงหนึ่งก็อยู่ด้วย
กันครัวหนึ่ง เหตุที่ใช้ดินทำฝานั้นเพื่อที่จะกันความหนาว เพราะที่อยู่
บนเขาสูงแลหนาวจัด

๒ ลักษณะร่างกายของแม้วนั้นมีผิว ทั้งชายหญิงย่อมขาวมีกำลัง
แข็งแรง ภาษาคืออย่างหนึ่ง คือกินข้าวว่า (เน่าเห็น) ไม่มีหนังสือ
ใช้ มีแต่คนที่ได้ไปเรียนหนังสือจึงได้ใช้หนังสืออันแลภาษานี้ของ
แม้วนั้นดังนี้ อี ฮาว ยี เปลา จี เจา จาง ยี จ้า เก้า

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐

๓ เครื่องนุ่งห่มประดับกายของแม้วพวกนี้ ย่อมมีประการต่าง ๆ
กันทั้ง ๔ ชนิด แต่ในที่นี้จะว่าด้วยแม้วหัวแดงก่อน แม้วอื่น ๆ จะไปแสดง
ในที่ต่อไปข้างหน้านั้น

แม้วหัวแดง ผู้ชายล้วนแต่มีผิวเหมือนจีน แต่ลักษณะเปล้าไม่ได้
ใหม่ ใช้ผ้าแดงแลขนไก่แดงเสียบประดับโพกไว้บนศีรษะ สวมเสื้อ
แขนสั้นตัวสั้น แต่กว้างอย่างเสื้อกวางคั้ง นุ่งกางเกงขากว้างประมาณ
ศอกหนึ่ง แต่สั้นพอปกเข่า มีผ้าพันข้อเท้าดังเข่า

แม้วหัวแดงผู้หญิงนั้น ไว้ผมยาวข้าง เกล้ามวยรวมไว้ข้างหลัง
ข้าง ขางคนก็ใช้เอาผมพันรอบศีรษะข้าง มีผ้าแดงผืนน้อย ๆ คลุมบน
ศีรษะ แล้วเอาผ้าสีต่าง ๆ โพกชั้นนอก แลผ้าโพกศีรษะหญิงนี้
ใหญ่กว่าผ้าโพกศีรษะผู้ชาย ใส่ต่างหุ้มรูปเหมือนขอมุ้งแขวนอยู่ในหู
ขอต่างหูกว้างยาวประมาณคืบหนึ่ง เมื่อเวลาทำการงาน ก็เอาต่างหู

เกยวกันไว้ข้างหลัง สวมกำไลมือทำด้วยทองเหลืองทองแดง เหล็ก
 แลเงิน นุ่งผ้าขี้เป็ดหรือแพรขี้เป็ดเท่านั้น แล้วมีผ้าห้อยนำอีกผืน
 หนึ่ง อย่างเช่นผ้าห้อยนำไขน เพื่อจะบังผ้าที่คาดเขวมนั้นแตกออก
 เมื่อจะนั่งก็กวักเอาผ้าห้อยนำรอนกนั้น สวมเสื้อยาวอย่างเสื้อญวน
 ปกถึงเข่า แลใช้ผ้าพันข้อเท้าขึ้นมาถึงเข่า ผ้าพันข้อเท้านี้
 ความประสงค์ว่า เมื่อเดินนั้นเนื้อหนังสันสับต้อยเสมอ ถ้าเอาผ้า
 พันเสียให้แน่นแล้ว เดินจึงจะไม่เมื่อยเท้า ผ้าเครื่องนุ่งห่มของแม่
 ทั้ง ๔ ชนิดนี้ ทำด้วยเปลือกก้นกบ แลแน่นเหนียวกว่าผ้าผาย
 ทำด้วยไหมเป็นสีต่าง ๆ แต่แม่ทั้ง ๔ ชนิด ซึ่งมีชื่อต่างกัมนั้น เหตุ
 ด้วยใช้ผ้าผืนเครื่องนุ่งห่มเป็นสีต่าง ๆ เป็นที่สังเกตกำหนดแลอื่น ๆ
 บ้าง จึงจะกล่าวต่อไป

(แม่หัวแดง) มีขนไก่แดงแลผ้าแดงประดับไว้บนศีรษะเป็นที่
 สังเกต (แม่วลาย) ใช้ผ้าผืนเครื่องนุ่งห่มประดับกายด้วยผ้าลายต่าง ๆ
 เป็นที่สังเกต (แม่ดำ) ใช้ผ้าผืนเครื่องนุ่งห่มประดับกายแต่ล้วนผ้าสีดำ
 เป็นเครื่องหมายสำคัญ (แม่ขาว) ให้ผ้าผืนเครื่องนุ่งห่มประดับกายล้วนแต่
 ผ้าสีขาวทั้งสนเป็นที่สังเกต ผ้าสีต่าง ๆ นั้นแม่ขาวไม่ใช้เลย แต่
 แม่ท่านนั้นบางทีก็ใช้ผ้าสีขาวบ้าง

แลแม่ทั้ง ๔ จำพวกนี้ บริโภคข้าวโกสาลีเป็นอาหาร วิธีเมื่อจะ
 ทำหุงต้มนั้น ใช้ไม้สีกาทำไต้เอง สำหรับไม่บดขยี้เข้าโกสาลีให้
 เล็ดยก แล้วร่อนออกเป็นสองอย่าง อย่างที่เล็ดยกเอาปล้องไม้ไผ่

ทั้งปล้องมาใช้เป็นหวดหนึ่ง อย่างที่หยายนี่ก็ทำหุงต้มเป็นธรรมดา
 แลกับเข้าของกินก็ใช้เนือสุกร ไข่ เนือกระบือสดเป็นต้น มิได้ใช้เนือสัตว์
 ซึ่งเป็นของหมักของคองเลย ทำไว้บริโภคบ้างเล็กน้อย ก็ใช้อย่างแข็ง
 ไว้เป็นธรรมดา ถ้าจะเป็นของคองก็เป็นผักต่าง ๆ มีหัวผักกาดถั่ว
 ผักกาดเป็นต้น เพราะได้เพาะปลูกไว้ เมื่อรับประทานอาหารก็ใช้ไม
 ตะเกียบเช่นอย่างจีน ชอบสับยาวกลิ้งยาว ๆ ทั้งหญิงทั้งชาย

๔ แม่วทั้ง ๔ จำพวกนี้ มีวิชาทำผ้าแลทอผ้าด้วยเปลือกต้นกันชา
 ต้นกันชาที่ทำไว้ปลูกไว้สำหรับทำผ้าเท่านั้น มิได้ใช้ผลประโยชน์ด้วย
 ดอกแลใบเลย การที่ทำผ้านี้เป็นวิชาของหญิงแม่ว แม่วผู้ชายมี
 วิชาทำมีด แลขวานขึ้นคาบศิลาสันแลยาวตามแต่ชอบใจใช้ แต่ขึ้น
 ของพวกแม่วนี้ทำพอเป็นขึ้นใช้ได้ แต่คเป็นของเลวทรามเต็มที แล
 ขึ้นนั้นเมื่อจะยิงต้องประทัยเข้ากับแก้ม มิได้ประทัยฆ่า แลแม่วนี้เป็นคน
 มีกริยาว่องไวในทางฆ่าแลเขา เมื่อไปเที่ยวยิงสัตว์ก็มีสุนัขตามไป
 ด้วย ครั้นสุนัขนั้นเห็นสัตว์ฆ่าเขาแล้วก็วิ่งไล่สัตว์นั้นไป แม่วผู้เฒ่า
 ของสุนัขก็วิ่งไล่ตามไปทันสุนัขเหมือนกัน เพราะฉะนั้นว่ามีกริยา
 อันว่องไว

สิ่งสินค้าต่าง ๆ ที่แม่วได้ทำขายแก่พวกช่อพ่อค้าได้เป็นผลประ
 โยชน์นั้น มีเข้าเจ้า เข้าโฆสาลี่ สุกรตอน ไข่ตอน แพะ ม้า โค
 เป็นต้น สินค้าซึ่งช่อพ่อค้าแลผู้ไทย นำมาซื้อขายก็มี เหล็ก เกลือ
 ภาชนะถ้วยชาม นำมาลงที่อยู่แห่งแม่ว เพราะแม่วมิได้นำเอาสินค้า

ไปขายถึงทางไกลเลย การไถ่ซึ่งแม่ได้เพราะปลุกนั้น คือ เขาเจ้า
เขาโงะซัน ตันกันชา ผักกาด แลผักต่าง ๆ แลผักแพง เป็นต้น แล
ผักกันชานนั้นยอมขายเปลือกไม้ ยางไม้ แลครั้ง เป็นสีกาแดง เขียว
เหลือง ต่าง ๆ

๕ หัวน้ำซึ่งได้ควบคุมว่ากล่าวกันนั้น ใช้มาเป็นพาหนะสำหรับ
ขี่เที่ยวไปในที่ต่าง ๆ โคกระบือก็เลี้ยงไว้ขายแลกิน หาได้ใช้ทำไร่ไถ
นาไม่ การซึ่งได้มีผู้ว่ากล่าวบังคับ ก็อาไศรยการสามัคคีพร้อมกัน
เห็นว่าคนใดจะเป็นทนายขอเชือกได้ ก็ยกขึ้นขึ้นเป็นนาย ฟังบังคับ
บัญชาว่ากล่าวควบคุมกันไป แลนายบ้านของแม่นั้น มีไต่รับยศ
แลอำนาจของเจ้าท้าวพระยาหามิได้ กับภาชนะเครื่องใช้ของแม่นั้น มี
กระโถนเหล็ก หม้อทองแดง กับถ้วยชาม ซึ่งพวกช่อไต่นำมาจำหน่าย
บ้าง ของที่แม่ทำใช้ไต่เองบ้าง คือ ถังตักน้ำ แลกระบุง ไม่ เป็นต้น

๖ เงินที่ใช้แลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ไม่เลือกว่าเงินรูปชนิดใด
สุดแต่เป็นเงินแล้วก็ได้ ใช้ซึ่งติดเอาตามน้ำหนัก เมื่อแม่จะเอาสิ่ง
ของมาขายก็มิตาซึ่งตาเต็งมาสำหรับตัวด้วยทุก ๆ คน เงินที่ติดย่อยออก
แล้วนั้นเรียกว่าเงินมุ่น ถ้าได้มากแล้วหลอมเป็นก้อนไว้ เมื่อจะธุระขอ
ขายกันก็ติดต่อกันไป

๗ ธรรมเนียมเมื่อจะไปถวญญูสามัคคีกันนั้น ข้างที่บิดามารดาชอบ
อริยาไศรยซึ่งกันแลกัน ก็ขอบุตรสาวไปเลี้ยงไว้ให้อยู่ด้วยกันไปแต่
เล็ก ถ้าแลแต่งงานสู่ขอกันเมื่อหนุ่มสาวนั้น ถ้าเป็นผู้มีเงินทองก็มีสิ่ง
ของไปค้ำนัยผู้ใหญ่ของหญิง สุกกร ๑ คู่ ไก่ทอง ๑ คู่ เข้าสาร ๒ หาบ

ตรา ๒ ให้ เงินหนัก ๑๐ บาท ให้กับบิดามารดาฝ่ายหญิง เส้นให้ผู้
เรือนของหญิงแลศุภตามธรรมเนียมแล้ว ก็แต่งของเลี้ยงพรรคพวก
ซึ่งมาพร้อมกันในเวลานั้นแล้วกรับหญิงนั้นมาทออยู่แห่งชาย

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าชายเป็นคนจนมีภรรยา ก็ต้องมีแปะทองแดง
ร้อยแปะไปขอต่อผู้ใหญ่ของหญิง วิธีเมื่อจะไปขอนั้น เมื่อถึงผู้ใหญ่
ของหญิงแล้ว ก็นั่งคุกเข่าประสาธน์มือคอบสดับคำ ซึ่งผู้ใหญ่ของ
หญิงจะว่ากล่าวเป็นประการใด ผู้ใหญ่ของหญิงนั้นก็กล่าวด้วยคำ
หยาบช้าให้เจ็บแสบถึงสาหัส เพราะด้วยตัวเป็นคนจนจึงต้องรับคำคำ
คำดุด่าประมาทหมิ่นเป็นอันมาก เว้นแต่ไม่ต่ำถึงบิดามารดาด้วยเท่านั้น
ถ้าชายผู้นั้นนั่งสดับรับคำคำอยู่ได้ในวันหนึ่ง ผู้ใหญ่นั้นก็จะยกบุตรสาว
หลานสาวนั้นให้เป็นภรรยา ถ้าชายนั้นไม่อดกลั้นถ้อยคำ อันว่ากล่าว
ให้เจ็บช้ำนั้นได้ก็หาได้ภรรยาสำเร็จถึงความปรารถนาไม่

เมื่อนั้นเมื่อคลอดบุตร ก็อยู่ไฟจนวันเหมือนญวน แลบุตรคลอด
ออกมานั้น ก็เอาผ้าห่อกายไว้ที่ใต้แคร่ที่นอน เมื่อเวลาจะให้กินนมก็
ยกเอาออกมา ครั้นออกไปแล้ว เมื่อแม่รู้สึกอ่อนนั้นจะไปทำไร่นา อุ้ม
เอาลูกไปที่ไร่นาแล้ว ก็เอาผ้าผูกเปลแขวนไว้บนต้นไม้แล้วก็ไปทำการ
เลี้ยงกันอย่างนั้นไปกว่าจะเดินได้

๘ การรักษาพยาบาลความป่วยไข้ ก็ใช้ยารากไม้ใบไม้ แล
เป็นของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคนทรงผีบอกให้ว่าเป็นยา ด้วยมีแม่ที่เป็นคน
ทรงผีสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ อยู่ตำบลบ้านแม่คนทรงนี้ เมื่อฝนเข้าแล้ว

บอกให้ของสรรพๆ ให้ทำอย่างไร พวกแม้วนั้ก็ทำตามทุกประการ เพราะพวกแม้วนั้ถนัดเป็นการแข็งแรง แลทำวิธีต่าง ๆ กัน

แม่วัง & จำพวกนี้ มีวิธีปลุกเสกได้ก็อีกอย่างหนึ่ง เมื่อปลุกก็เอาสระเกศมาประสมเข้ากับยา ทวยานชอมาแต่เมืองจีน ครั้นประสมกันเข้าแล้วก็เข้าไปในจุมก อยู่ไ้ประมาณวันหนึ่งเป็นไ้ ใช้ไปไ้ประมาณสามวันก็เป้นเมื่คณชน แต่ไม่ช่นมากเหมือนคณชนเอง แลไม่พียคนนั้ไม่เป้นอันตรวย การรักษาศีตคณนั้ก็เอาแต่น้ำอาบไปประมาณ ๑๕ วัน ก็หายเป้นปรกติ ราคาค่าจ้างที่ระต้องเสียให้หมอปลุกเสกนั้ ถ้าเป้นคนจนต้องเสียอย่างนั้อยเพียงสองแถบ ถ้าเป้นคนมกเรียกเอามากไปจนถึง ๒๐—๓๐ แถบ

อนึ่งชอียาไ้รยของพวกแม้วนั้ เป้นคนใจนั้อยมก โกรธร่ายแรง ยางที่ฉวเมียฤาญาตพนองช้งอยู่ด้วยกัน ถ้าผิดใจแลท่มเถียงวิวาทกันถึงคำคั้แล้ ก็กินยาตายฤาเชือกคตตายให้จากกันไป แลแม้วนั้ทำยาตายไ้สำหรับตัวทุก ๆ คน ในคมเลือทแม้วนั้หมอย่นนั้ก็มียาพียไ้สำหรับตัวอยู่เสมช ยาตายของแม้วนั้ช้งประกอบไ้วันนั้ เข้าคณกยุงเป้นคณ เพราะคณนคณกยุงนั้มีราคาชอขายกันแพง ๆ

การทำศพของแม่วัง & จำพวกย้อมทำต่าง ๆ กัน ถ้าแม่วังหัวแดงตายลงญาตพนองก็ช่วยกันเอาเชือกผูกแขวนศพนอนขวางประตูโรงไ้ สูงประมาณเพียงน้าอกคณอื่น แลแต่งเครื่องอาหารเส่นไ้หัวคณนั้เอาอาหารแลเครื่องเส่นไ้ใส่เข้าในปากศพ แล้วย่ำโคแลสกุร เมื่อจะ

ฆ่าโค่นนั้นญาติพี่น้องช่วยกันพยุงศพออกไป เอาเชือกที่ผูกโคมาใส่ใน
มือศพ แล้วฆ่าโคนั้นเอาเนื้อมาแต่งเครื่องเส่นศพแลเลี้ยงกัน มีการ
เล่นเต้นรำอยู่สามวันถึงที่จะกล่าวต่อไปนั้น แล้วจึงเอาศพนั้นใส่ในโลง
ทำด้วยไม้จริง ขุดเป็นรางเหมือนรางใส่ข้าวหมกแล้วก็นำไปฝัง เมื่อ
จะขุดหลุมฝังศพนั้นไม่ขุดตรงอย่างธรรมดา ขุดรู้งเป็นโพรงแล้วจึง
เอาโลงเสื่อเข้าไปกลบไว้ แลเอากระดานทำข้ายเขียนชื่อยกไว้เป็น
อักษรจีน นี่เป็นการศพอย่างใด ถ้าเป็นคนจนตายลงก็เอาไปฝังเสีย
เท่านั้น

แม้ลาบนั้นเส่นศพ เอาศพนั้นมัดให้ยืนอยู่นอกประตูโรง

แม้ดำเอาศพมัดให้ยืนอยู่ในโรง

แม้ชาวเขาแขวนนอนขวางไว้กลางโรง

การเส่นศพวิธีต่างๆก็ทำเช่นกับแม่หัวแดงตั้งได้พรรณามาแล้วนั้น

๙ การนับถือศาสนาของแม่ & จำพวกนี้ คือนับถือผีเรือนแล
ผีฟ้า ซงนับถือเขาเป็นเทพสำหรับจะช่วยทุกข์ร้อนแลให้ความสุขนั้น ถ้า
ถึงวันขึ้นค่ำหนึ่งฤกษ์กลางเดือน ก็จัดอุปเท่ห์ไหว้ถวายเสมอไป เมื่อ
ขึ้นปีใหม่ก็ทำเครื่องเส่นแลวงสรวงสังเวยบตะครั่งตั้งธรรมเนียมเงิน การ
ที่ไหว้ถวายนั้นก็ทำกับเหยเหมือนจีนถือ กลัวความร้นชอยอยู่แต่
อากาศที่หนาว อยู่แต่ที่บนเขาสูง ๆ ไม่ลงมาอยู่ในแผ่นดินที่รายเลียบ
ถึงแม้ว่าจะมีการจำเอนที่จะลงมายังก็ไม่นอนคาง เพราะถือว่าถ้า
ลงมาที่แผ่นดินทำให้ยืนเสียวกยเขยตร้อง ก็มักเป็นไข้เจ็บไปต่าง ๆ

จนถึงแก่ชีวิต เพราะฉะนั้นพวกแม้วนี้ไม่ได้มีความฉลาดในการที่จะ
ปลากเลย หาได้แต่สัตว์น้ำและสัตว์ที่เลี้ยงไว้ ฤๅจะเรียกให้ยก
ก็ได้ เพราะแม้วไม่ฉลาดไปมาในทางน้ำ แล่น้ำก็ไม่อวยเลย

การเล่นสนุกของพวกตามเทศกาล มีแคนเข้าแล้วร้องซอกับมี
กลองฉาบ เต้นรำกระโดดไปมา เขาทำด้วยตะกั่วตามพวกผู้ชาย
ผู้หญิงก็พอนำไปตามหมู่หญิง การเล่นสนุกอย่างนี้ เล่นเมื่อมีการศพ
แลการบ่าวสาว แต่เล่นงานบ่าวสาวหาใช้กลองแลฉาบไม่ รูปแคนที่เข้า
นั้นก็มีช่องที่เข้ายวดย่นออกมาติดกับรูปแคนที่ลาวแลเข้าเล่นกัน เทศกาล
เล่นสนุกนั้น เล่นเมื่อเดือนอ้าย เดือนยี่ เดือนสาม เป็นการประจำตาม
ฤกษ์ทุก ๆ ปี แลเล่นเมื่อไปหาที่อยู่ที่ดีใหม่ เพราะมักยกย้ายที่อยู่ต่อไป
เนื่อง ๆ แลยังมีข้อความที่ไม่น่าเชื่ออีกประการหนึ่ง ซึ่งพวกแม้วเล่า
ต่อ ๆ กันมาว่า มีคนแก่พวกแม้วเป็นบางคน แก่เข้าแล้วกลายเป็น
เสือไป เพศที่กลายเป็น ๓ ชนิด ชนิดหนึ่งตายแล้วศพกลายเป็นเสือเข้า
ป่าไป ชนิดหนึ่งเป็นเสือไปทั้งเป็น คนที่จะกลายเป็นเสือนั้น รูปกาย
ค่อยกลายเป็นทีละน้อย คือหัวมอสน้ำเข้า เล็บกลบเข้า ปากกว้างออก
ตากกลมโตออก แลงอกหางงอกขนเป็นขนเสือ ถ้าคนเกิดเป็นดังนี้ชน
บุตรหลานญาติพี่น้องก็จับแจ้งขังไว้ในคอก เข้าแลฝึกอาหารที่เคย
รับประทานนั้นก็หารับประทานไม่ ต้องให้เนื้อสดเป็นอาหาร ไปจนเสือ
คนนั้นแก่กล้ำกำลังมากจน ก็แหกคอกหนีเข้าป่าไป ชนิดหนึ่งคนแก่

มีรูปกายแก่กล้าเป็นเลื้อยนั้น แต่คายลงเสียก่อน ศพนั้นต้องฝังไว้
อยู่ ๑๐๐ วัน เพราะจะเป็นเลื้อยไปได้แต่ในระหว่าง ๑๐๐ วันนั้น ถ้าพวก
ลูกหลานนั้นมีการระวิงกวตขึ้นแล้ว ศพนั้นก็อาจจะเป็นเลื้อยไปได้ การ
ระวิงนั้นคือมีช่องฤๅโพรงออกมาแต่ทรวงศพแล้ว คนที่ระวิงอยู่นั้นก็
เอาดินเลกอันคัลล้ายก็กลบเสีย มิให้เป็นช่องเป็นโพรงออกมาได้ ถ้า
ครบ ๑๐๐ วันแล้ว ศพนั้นก็มักจะกลับกลายไปได้ แลเลื้อยซึ่งมักจะกลาย
ไปนั้น มีคำอธิบายว่า ถ้ามีเลื้อยครบ ๕ เลื้อยแล้วก็จะเป็นเลื้อยมักจะกลาย ถ้า
เป็นเลื้อยธรรมดาที่มีเลื้อย ๔ เลื้อย

๒ ว่าด้วยคนชาติล่อล่อ

คนชาติหนึ่งที่เคยตามภาษาจีนว่า ล่อล่อน เคยเที่ยวค้าขายเข้า
มาในพระราชอาณาเขต ที่เมืองญางนั้นเนื่อง ๆ

๑ พวกล่อล่อน ตั้งหาใคร่อยู่ในเขตแดนจีน

๒ มีลักษณะร่างกายคล้ายคนจีนทั้งหญิงชาย แต่ภาษาพูดนั้น
คล้ายกับพวกไอนี่ ๆ กับพวกล่อล่อนพูดเข้าใจกัน ขนบธรรมเนียม
ต่าง ๆ นั้น ก็ใช้ธรรมเนียมจีนทั้งสิ้น บางคนก็ได้รับรู้หนังสือจีนจน
ถึงได้เป็นขุนนางในเมืองจีนก็มี คนพวกนี้รูปร่างสูงใหญ่แข็งแรง

๓ เครื่องนุ่งห่มของพวกล่อล่อน จะผิดกันกับจีนแต่ที่โพกศีรษะ
ด้วยผ้าโตเหมือนอย่างเช่นแขกเทศ แต่ผู้หญิงนั้นก็คงแต่งตัวเหมือน
หญิงจีน เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องพรรณาคือไป ด้วยพวกจีนนั้นมีอยู่มาก
แล้วในประเทศสยาม

๘ ว่าด้วยคนชาติชอนบ่า

คนชาติหนึ่งทจีนเรียกว่าชอนบ่า

- ๑ คนชาติชอนบ่าน อาศัยอยู่บนบ่าแลเขาในอาณาเขตรจีน เคยเที่ยวค้าขายมาถึงในพระราชอาณาเขตรที่เมืองฝาง
- ๒ ภาษาพูดแลกิริยา ใช้ภาษาจีนทั้งสิ้น
- ๓ เครื่องนุ่งห่มแลธรรมเนียมต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกับจีน แต่เป็นจีนบ้านนอก ขนบธรรมเนียมอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกับจีน

๙ ว่าด้วยเขี้ยว ๔ จำพวก

๑ คนอีกชาติหนึ่ง ภาษาจีนเรียกว่าเขี้ยว มีสี่ชนิด เคยเข้าอาศัยอยู่ในพระราชอาณาเขตรแต่สองชนิด อีกสองชนิดนั้นมิแต่ในเขตรแดนจีน ๆ เรียกว่า ‘ซันตังเขี้ยว’ ‘เตี้ยวเซียนเขี้ยว’ ที่เคยมีมาในพระราชอาณาเขตรสองชนิดนั้น จีนเรียกว่า ‘ตึนยานเขี้ยว’ ภาษาไทยเรียกว่าเขี้ยวเขาอย่างหนึ่ง จีนเรียกว่า ‘ลันเตียนเขี้ยว’ เขี้ยวทั้งสองจำพวกนี้อาศัยอยู่ในดินเมืองไคก็มี ซอยอยู่บนเขา ปลูกโรงอยู่เหมือนโรงจีน แต่โรงนั้นเป็นโรงเตย แลอยู่กับพื้นดินยกฐานขึ้นเฉพาะเป็นเตียงนอนเท่านั้น หลังคาโรงนั้นมุงด้วยหญ้าคา แลตัวโรงทำด้วยไม้ไผ่แลไม้จริงก็มี

๒ เขี้ยวทั้งสองจำพวกนี้ มีผิวพรรณย่อมขาวโดยมาก มีภาษาอย่างหนึ่งต่างหาก คือเรียกกันเข้าว่า ‘ยันหาง’ ใช้หนังสือจีนภาษานี้ ยัด อี โป เป หิง โทะ จิต เปะ กิว แยะ

๓ รัชประทานเข้าเฝ้าเป็นอาหาร เครื่องกับเข้าของกินนั้นทำอย่าง
กับเข่าจีน เมื่อเวลารัชประทานก็ใช้ไม้ตะเกียบเช่นจีน เครื่องนุ่งห่ม
ผู้ชายก็แต่งตัวเหมือนกันทั้งสองชนิด ไว้ผมเปียอีกไม่ใส่ไหม มีผ้าทำ
โปกคี่ตะ เลื่อกางเกงเครื่องนุ่งห่มแต่ล้วนดำ

ผู้หญิงเข้าเฝ้านั้น ไว้ผมยาวเกล้าผมผสมด้วยชันนร่งแลขึง
เหมือนอย่างถูกต้องอยู่ตรงกลางขม่อม สูงขึ้นประมาณ ๕-๖ นิ้ว ผมที่
เกล้านั้นแข็งแน่นประทุงไม้ ตั้งอยู่บนคี่ตะประมาณใน ๓-๔ เดือนจึงจะ
เกล้าใหม่ ใช้หมวกเอาไม้ทำชกเป็นวงทาคด้วยผ้าแดง แลมีชายกรุย
เป็นระบายรอบตัว ที่หมวกจะสวมใส่คี่ตะนั้น เอาไม้ทำเจาะเป็นรู
ประมาณพอสวมลงที่ผมจนขึ้นได้ แลบุก็เช่นตะแกรงแดงวางไว้บน
คี่ตะ ใส่ต่างหระยาเล็ก ๆ อย่างต่างหั้น ห่มเลื่อดำแต่แขนเล็กขาว
ปกเข้า ถ้าเป็นเลื่ออย่างคี่มีแผ่นเงินบาง ๆ ทำเป็นสี่เหลี่ยมคี่เป็นคั่น ๆ
ที่อกตลอดลงมา ๗ แผ่นใช้ต่างคุมเลื่อ นุ่งกางเกงดำขากว้าง มีผ้าดำ
พันเอวข้างนอกเลื่อหลายรอบ แลเอาชายผูกไว้ข้างหลัง มีสายไหม
แดงพันเป็นเกลียวโตเท่ากำปั้นพลู ยาวประมาณศอกหนึ่ง มีภูผูกห้อยไว้
สายไหมสำหรับคล้องคอ

หญิงชั้นเคียนเห้านั้น ไว้ผมยาวเกล้ารอบไว้ข้างหลัง ไม่ใส่
ชันนร่งแลขึงเหมือนเช่นเข้าเฝ้า เลื่อผ้าห่มก็เช่นอย่างหญิงเข้า
เฝ้านั้น เว้นแต่ไม่ใช่ผ้าพันเอวนอกเลื่อ มีสายไหมแดงพันม้วน
ห้อยไว้ สายนั้นยาวคี่ทอเอวเลื่อทั้งสองข้าง ยาวพันเลื่อลงไปประมาณ ๑

คืบ ที่บนศีรษะนั้นเอาเงินทำเป็นรูปกระเจี๊ยบรอบไว้บนผม มีดอกไม้งเงินเลียบตามรูปนั้นคัสเซอร์อยู่ประมาณ ๔๐ ดอก กับเสื้อของหญิงมีไหมปักเป็นลายต่าง ๆ ทั่วออก แลกางเกงที่ปลายขานั้นปักด้วยไหมเหมือนเช่นลูกไม้ขลิบเป็นลายต่าง ๆ รอยขา เครื่องแต่งตัวประดับประดาทั้งหมั่น พวกเข้ทำใช้ไ้เองทั้งสิ้น

๔ วิชาชำนาญที่จะประกอบการเล่นชัพนั้น ทำมีคแล่นใช้ไ้ไ้ข้างบนของพวกเข้านั้นทำเป็นขึ้นคยาลีลาข้างบนจุดด้วยชดข้างภาชนะเครื่องใช้มีถึงคักน้ำ แลกระบะกร้า กับผ้าถุงห่มทอใช้เองเครื่องใช้อื่น ๆ คือถ้วยชามช่อมาจากช่อทั้งสิ้น การทำมาหากินช่อขายเลียงชีพ ทำไร่ฝ้าย ไร่เจ้า เลียงม้า โค กระบือ สุกร ไก่ ขายเป็นสินค้า มีพวกช่อพ่อค่านำเอาเกลือ ยาฝิ่น เหล็ก แลภาชนะถ้วยชามมาขาย บางทีพวกเข้ก็คุมเอาม้าโคต่างบรรทุกเข้าแลฝ้ายไปขายถึงเขตรแดนจีนก็มี

๕ หัวหน้าที่ไ้ควบคุมว่ากล่าวแลพาหนะนั้น เข้ันวัยยศแลตำแหน่งหาไ้ไ้ไม่ เป็นแต่ยกย่องให้ว่ากล่าวควบคุมซึ่งกันแลกันถึงกล่าวมาแล้ว พวกเข้ันมีม้าโคกระบือใช้เป็นพาหนะ

๖ เงินที่ใช้แลแลกเปลี่ยนก็ไ้เลือกกว่าเงินรูปโค ใช้ซึ่งเอาตามน้ำหนัก คักเป็นคุ่นเป็นชิ้น เช่นเคียวกับพวกแม้วที่ไ้กล่าวมาแล้ว

๗ ธรรมเนียมซึ่งจะไ้กล่าววิพากันนั้น ก็ใช้สุ้อกันเช่นธรรมเนียมเงิน แลหญิงช่อมาอยู่บ้านชาย เมื่อคลอดบุตรก็อยู่ไฟเหมือนกัน

๘ การไข้เจ็บซึ่งจะรักษาพยาบาลกันนั้น ก็ใช้ยารากไม้ในป่า
 แลบน้ผึ้งให้ช่วยรักษาไข้ แลมีวิชาปลูกผักตบไ้ วิชาปลูกผัสนน
 ก็ทำเช่นกันกับแมวที่กล่าวมาแล้ว เมื่อยมีต้นไ้ปลูกผั้ ถาผัด
 ขุนมา ก็พากันหนีไปเหมือนกัน เมื่อผีทอถอกณตายแล้ก็เผาโรง
 นั้นเสียไม่ยอ่ต่อไป ถ้าเป็นไข้ธรรมดา ตายก็ใช้ฝังดังธรรมเนียมจีน
 แต่มีแปลกอยู่อีกอย่างหนึ่ง เมื่อผีเมื่อยอยู่ด้วยกัน ถ้าผัวเมีย
 ตายลง ก็รักษาศพสงไว้ ต้องจัดแจงหาสามีภริยากันใหม่ในขณะนั้น
 เมื่อใดสามีภริยากันแล้ จึงจะได้ช่วยกันทำการฝังศพนั้นต่อไป

๙ การนับถือศาสนาัน ก็ถือผีฟ้าผีเรือนเป็นต้น มีการเล่นไหว้
 เป็นเทศกาลตรุษสารทเหมือนธรรมเนียมจีน

๑๐ ว่าด้วยคนชาติข้าเออ

คนชาตินี้ภาษาผู้ไทยเรียกว่า ข้าเออ

๑ ข้าเออนี้มีอาไ้รยอยู่ในเมืองไ้ มีก้อย่นบนภูเขาสูง ปลูกเรือน
 ยกพนทำด้วยไม้ไผ่สูงหญาคา เป็นเรือนน้อยไม้สี่จะโตใหญ่ัก

๒ พวกข้าเออนี้มีรูปร่างลำสันแข็งแรง ทร้มผิวกากด้วยน้ำ
 หมัก เป็นเส้นดำรอยปากทั้งชายหญิง มีภาษาเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก
 คือเรียกกันเข้าว่า ซะ, ส่า, เป็นต้น คนพวกนี้มักเป็นคนมีอายุยืน
 โดยมาก

๓ บริโภคเข้าเห็นยวเป็นอาหาร กับเข้าของกินก็มีพริกเกลือ
 แลผักเป็นต้น เนื้อสัตว์แลปลานั้นก็แล้แต่จะหาไ้ ผ่าเครื่องนึ่งห่ม

นั้นก็ใช้ทุกชนิดทุกอย่าง เพราะไม่มีวิชาที่จะทำใช้ได้อะไร สู้แต่
 ช้อแลแลกเปลี่ยนมาได้อย่างใดก็ต้องใช้ไปอย่างนั้น การแต่งตัวทั้ง
 ชายหญิง ก็ไว้ผมยาวเกล้ามวยเหมือนกัน แต่หญิงนั้นเจาะหูใส่
 หลอดไม้ ยางที่เอาเศษผ้าม้วนกลมเหมือนหลอดใส่ไว้ข้าง ผู้ชาย
 นั่งกางเกง ผู้หญิงนั่งสั้น

๔ วิชาชำนาญที่จะประกอบกาละเบี่ยงเบนนั้น คือจากสานเสื่อ
 สาค ๆ ทำได้เลอียดก็ แลทำไร่เข้าปลูกฝ้ายเผือกมันพันธุ์ผักต่าง ๆ
 เลี้ยงแพะแลสุกรไก่อเป็นสินค้า ขายให้กับพวกชาวเมืองไฉ

๕ หัวนาซึ่งไต่ยั้งค้ำว่ากล่าวนั้น ก็พร้อมกันยกขึ้นให้ว่ากล่าว
 กันเองในพวกข้าเฮื่อนั้น

๖ การเงินซึ่งใช้แลกเปลี่ยน ก็ใช้เงินตักเช่นกันกับแม่เจ้า
 ที่กล่าวมาแล้ว

๗ ขรรมนิยมที่จะไต่สามภริยานั้น ก็มีไต่สุขขยัผู้ใด เมื่อถึง
 ฤกษ์หนาวเข้าเดือนอ้ายเดือนยี่ ก็พร้อมกันออกไปประชุมเล่นเต้นรำที่ใน
 บ้านเป็นทวารวณทั้งหญิงทั้งชาย แลเต้นรำขั้วร้องไปตามเพลงภาษา
 ของเขา ที่หนุ่มสาวก็เกยพวนรักใคร่กันในวันนั้น แลรักพากันกลัย
 มาอยู่กินเป็นสามภริยากันไปเมื่อฤกษ์หนาวนี้ เมื่อคลอดบุตรก็อยู่ไฟ
 เช่นกัน

แลข้าพวงนี้เป็นคนมีอิทธิยาไครยน้ำใจอ่อน แลสันดานฉลาดกลัว
 มาก ถ้าเข้ามาในบ้านเมืองพบผู้คนชาวเมืองที่นุ่งห่มสอาดโอโงะ ก็นั่ง

ลงก็มีกรานหมอยอยู่ไม่อาจลุกขึ้นได้ ถ้าแลใช้กะเกณฑ์ให้ข้าพวง
มาทำงาน คือใช้ให้ทำเรือนทั่วชนแลเจ้านายที่ในเมือง ก็ใช้ให้
ทำได้แต่ในพนทต่ำ ๆ ถ้าจะใช้ให้ชนทำการในที่สูง ๆ คือมองหลังคา
เป็นต้น ข้าพวงเป็นไม่อยมจนเลยเป็นอันขาด เพราะเขาถือว่าตรกล
เขาต่ำเป็นไพร่เลวทรามอย่างที่สุด เจ้านายเป็นผู้มีบุญวาสนามาก ไม่
ควรเขาจะขึ้นไปให้สูงกว่าเจ้านาย ถ้าผู้ใดขึ้นไปทำเช่นนั้นแล้วก็มีจะ
เป็นอันตราย

อีกประการหนึ่งถ้าเขาทำความผิดต้องถูกชำระว่ากล่าวฎาทำโทษ
เช่นใดเขา ผู้ต้องถูกตำทั้นก็มีเป็นไข้เจ็บไปต่าง ๆ จนถึงแก่ชีวิต
เป็นอันตรายก็มี ถ้าเขาทำผิดแล้วก็ต้องให้ผู้ทูลรักคุ้นเคยไปว่ากล่าว
แต่โดยดี

๘ ความรักษาพยาบาลไข้เจ็บนั้น ก็กินยารากไม้ตามที่เขาถือ
ว่าเป็นยา ถ้าเป็นโรคผดผื่นแล้ว ก็ต้องทักคนไข้ไว้ หนีไปเหมือนดังที่
กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้นนั้น ถ้าเป็นโรคอื่น ๆ ตามตามธรรมดา ก็ใช้
ผงทั้งสี่

๙ การนับถือศาสนา ซึ่งจะเป็นที่พึ่งแห่งตนนั้นไม่มีเลย มีแต่
การเล่นสนุกเมื่อฤดูหนาวเท่านั้น

๑๑ ว่าด้วยคนชาติข้าง

๑ คนชาติข้างในเรียกตามภาษาผู้ไทย ข้างในย่อมอาศัย
อยู่ในดินเขตรแขวงเมืองไล่แลห้วยเมืองซึ่งชนแก่เมืองไล่ ชอบปลูก
เรือนอาศัยอยู่บนภูเขาสูง

๒ มีภาษาอย่างหนึ่ง แลมีกิริยาแข็งแรง

๓ ช่างนรียประทานเข้าเห็นขวเอนอาหาร กับเข้าของกินก็มี

พริกเกลือ แลของสดความนั้นก็สุดแล้วแต่จะหาได้ตามบ้านเขา

การแต่งตัวแลเครื่องนุ่งห่มนั้น ผู้ชายไว้ผมเปียดกไม่ใส่ไหม
มีผ้าดำโพกศีรษะ ห่มเสื้อแขนแลตัวสั้น รุปนั้นคล้ายเสื้อเงินกวางคุ้ง
นุ่งกางเกงจีนขาสั้นเพียงปกเข้า

ผู้หญิงไว้ผมยาวเกล้ามยรวบไว้ข้างหลัง ใส่ผ้าดำโพกศีรษะ
เหมือนเช่นชาย ใส่ต่างหาค่วยเงินมีรูปเหมือนขอ สวมกำไลมือทำ
ด้วยเงินแลทองแดง ห่มเสื้อผ้าดำ เช่นเสื้อชายมีหวายย้อมสีแดง ดก
เป็นผืนกว้างประมาณคืบหนึ่ง วิกเอวไว้ข้างนอกเสื้อ นุ่งผ้าสั้น ผ้าเครื่อง
นุ่งห่มนั้นทอไต่เอง

๔ วิชาชำนาญซึ่งจะประกอบการเล่นซัฟนั้น คือสานเสื่อด้วย
หวาย แลสานแพม กะโล่ สมุก ทำไร่ผ่าย ไร่เข้า เลี้ยงโคกระบือ
แลสกรไก่ไว้ขายเป็นสินค้า ใช้น้ำไม้เป็นอาวุธสำหรับยิงสัตว์ป่า ยืน
ก็มีใช้บ้าง แต่หาใช้เป็นของทำไต่เองไม่ ไต่จากพวกแมวแลเข้ามาใช้

๕ ห้วนน้ำซึ่งไต่ว่ากล่าวกันนั้น ก็ยกย่องกันเองดังกล่าวกมาแล้ว
ก็ภาชนะเครื่องใช้ก็มีกะทะเหล็ก หม้อทองแดง ถ้วยชามใช้บ้าง ไต่
หาใครยช้อจากพวกพ่อค้าช้อ ซึ่งนำมาจำหน่ายขายค้าแลกเปลี่ยนซึ่ง
กันแลกัน ดังเช่นกล่าวกมาแล้วแต่หลัง

๖ การเงินที่ใช้แลกเปลี่ยนนั้น ไม่เลือกว่าเป็นเงินชนิดใด ๆ ใด
ใช้ไปทั้งสิน แลใช้ช่วงคักเอาตามน้ำหนักรังเช่นกล่าวมาแล้วแต่หลัง

๗ ธรรมเนียมไถ่กรรมาสามีของพวกข้ากั้น มีไต่ของส่วยต่อ
ผู้ใด เป็นแต่รักใคร่ไต่เสียกันเอง แลเมื่อจะคลอดบุตรนั้น ก็ใช้ขี้ไฟ
ตามธรรมเนียม

๘ รักษาพยาบาลไข้ชวยนั้น ถ้าชวยไข้เป็นโรคต่าง ๆ ก็ใช้ยา
รากไม้ในป่า แลชวยชวยนางผู้ให้รักษาไข้ชวยนั้นไปตามวิธีที่ตนถนัดกัน
ต่อ ๆ มา การศพนันก็ใช้ธรรมเนียมฝังเหมือนกัน

๙ การนับถือศาสนาซึ่งจะเป็นที่พึ่งแห่งตนนั้น คือถือผีเรือนเป็นต้น
เมื่อถึงถูกเกณฑ์เข้าไร่ไถแล้ว คือเดือน ๓๒ ก็เส้นไหว้ผีเรือนด้วยอาหาร
มีเครื่องเส้นเนื้อไก่สุกเป็นต้น ถือตามฤกษ์บอกอย่างหนึ่ง บละสองครั้ง
ห้ามไม่ให้ผู้ที่อยู่ต่างตำบลบ้านเข้ามาในบริเวณ แลตำบลบ้านแห่งเขา
ชวยนั้น เมื่อเดือน ๔ ครึ่งหนึ่ง เดือน ๑๓ ครึ่งหนึ่ง เป็นครึ่งละสามวัน
ถึงพวกข้ากั้นแล้วก็มิไต่ออกไปจากที่ตำบลบ้านแห่งเขานั้น แลในเวลา
นั้นถือไม้คักไม้ ไม่ซ่อมเข้า ไม่ฆ่าสัตว์เลี้ยงแลสัตว์ป่า แลการอื่น
ทั้งปวงไม่ทำเลยจนสิ้นกำหนดสามวัน ในทางที่จะเดินเข้ามาในบ้านนั้น
ก็ทำเฉลยยกเป็นสำคัญ แลเอากิ่งไม้ลงสกกทางไว้เป็นที่สำคัญ เพื่อ
จะให้คนทั้งหลายรู้ว่าเป็นที่ห้าม ถ้าคนเดินทางไม่รู้ลวงเลยเข้าไปในที่
ตำบลบ้านนั้นแล้ว ก็ถือว่าเป็นผิด ประยเอาเงินแก่ผู้นั้น ให้ขึ้นฉัแล
เส้นไหว้แล้วจึงให้พ้นโทษ วิธีถืออันนี้ว่าเป็นการมงคลอันสำคัญ แล

เมื่อในฤดูแล้งนี้ มีการเล่นเป็นเทศกาลสนุกเนื่อง ๆ เครื่องที่สันทเป็น
ของเล่นนั้น คือเพีย ย่องหน่อง ทำด้วยไม้ไผ่แลทองเหลือง แลขั้วร้อง
เป็นเพลงต่าง ๆ ตามภาษาพวกข้างนั้น

๑๒ ว่าด้วยคนชาติข้าบ้านนาน

๑ พวกข้าบ้านนานนี้ มีนามเรียกตามภาษาผู้ไทย คือเป็นคนพท
ชา ๆ แลตั้งบ้านอยู่ที่ย่านนานในเขตแขวงเมืองไค ปลูกเรือนอยู่ตาม
ริมฝั่งน้ำแทะ แลเรือนนั้นก็ทำเช่นกันกับเรือนลาว

๒ ลักษณะร่างกาย แลผิวพรรณทำแลชาวปักษ์นั้น มีภาษาอีก
อย่างหนึ่งต่างหาก ไม่เหมือนกับข้าง แต่ความประพฤติต่าง ๆ นั้น
เหมือนกัน เว้นแต่เครื่องนุ่งห่มแลธรรมเนียมฝังศพนั้นแปลกกันดังนี้

๓ เครื่องนุ่งห่มแลตกแต่งกายนั้น ไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ข้าง
หลังเหมือนกันทั้งชายหญิง แต่ผู้ชายใช้โพกศีรษะด้วยผ้าดำห่มเสื้อผ้า
ดำผ้าขาวบ้าง นุ่งกางเกงดำขาวอย่างกางเกงจีน

ผู้หญิงเจาะหูใส่ลวดเงิน แลมีห่วงทำด้วยเงินคล้องลวดคนนั้นอีก
ห่วงหนึ่ง ห่วงนั้นโตประมาณ ๑ นิ้ว สวมกำไลทำด้วยเงินห่มเสื้อดำ
แขนเล็ก ตัวเสื้อยาวถึงปกแขน เสื้อนั้นไม่มีคุด ต้องสวมลงทางศีรษะ
นุ่งผ้าสันดำ เครื่องนุ่งห่มตกแต่งนุ่งเป็นเหมือนเช่นพวกผู้ไทยดำ

๔ วิชาชำนาญที่จะประกอบการเลี้ยงชีพนั้น ทำเรือขายทำไร่เข้า
ไร่อ้อย ปลูกกล้วย แลเผือกนั้น ปลูกฝ้ายเป็นสินค้าได้จำหน่ายขาย
ให้พวกไทยไค

๕ พาหนะแลหิวน่าที่ไต่ยั้งค้ำว่ากล่าวกันนั้น ก็พร้อมกันยกขึ้น
เป็นนายเช่นกล่าวมาแล้วแต่หลัง

๖ การเงินที่ใช้แลกเปลี่ยนนั้น ก็ใช้เงินคตเงินย่อยเหมือนดัง
เช่นที่กล่าวมาแล้ว

๗ การซึ่งจะได้สามภริยานั้น ก็ได้เสียกันเองมิได้สู้ขอต่อผู้ใด
เมื่อคลอดบุตรก็อยู่ไฟเป็นธรรมดาเช่นกัน

๘ การใช้ยวดยที่รักษาพยาบาล ก็ใช้ยารากไม้แลเส้นผ้านั้น
แต่เมื่อตายลงก็เอาศพนั้นฝังไว้ในเรือนที่ตรงที่นอนผู้ตาย ถ้าเป็นผัวเมีย
เมื่อผู้ใดตายก่อนก็ฝัง ค้างฝังไว้เช่นนั้น ถ้าได้สามภริยาต่อไปใหม่
จึงยกย้ายไปปลูกเรือนอยู่ที่ใหม่ แต่ศพนั้นใช้จะมีในบ้านเรือนเต็มไปด้วยคัง
เช่นกล่าวมาหมาใจได้ ด้วยว่าพวกนี้มักยกย้ายที่อยู่ต่อไป ถ้าเป็นอย่าง
ซ้าก็คงไม่พ้นกำหนดสามปีไป เหตุด้วยเพราะพืชผลได้น้อยลงแล้วก็ยก
ย้ายไป เพราะฉะนั้นศพที่ฝังไว้ในเรือนจึงมิได้มีทั่วไปทุก ๆ เรือนเลย

๑๓ ว่าด้วยคนชาติข้าผอ

๑ คนชาติข้าผอน เรียกตามภาษาผู้ไทย พวกข้าผอนปลูกเรือน
อยู่บนภูเขาสูงที่ในเขตรแขวงเมืองไล

๒ มีลักษณะร่างกายผิวเนื้อดำ พดภาษาเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก
สำเนียงที่พูดนั้นเร็ว ฟังไม่ใคร่จะทัน ไม่เห็นหนังสือใช้

๓ รับประทานอาหารเข้าเหนียวเป็นอาหาร การซึ่งตกแต่งร่างกายนั้น
ผู้ชายไว้ผมเปีย บางคนก็ไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ข้างหลัง ห่มเสื้อแขน

แล้วตัวสั้น มีสัณฐานคล้ายรูปสี่เหลี่ยมกว้างตั้ง นุ่งกางเกงขาสั้นเพียงปกเข้า
เสื้อกางเกงเครื่องนุ่งห่มนุ่งใช้ผ้าสีน้ำเงิน

ผู้หญิงไว้ผมมวยเกล้าไว้ข้างหลัง ใส่ต่างห่มรูปเหมือนหลอดทำ
ด้วยเงิน สวมกำไลมือทำด้วยทองแดงแลเงิน สวมเสื้อแขนคับแล
ตัวสั้นเพียงเอว นุ่งผ้าสีสั้นเพียงปกเข้าเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มนุ่งใช้ผ้าสีดำ

๔ วิชาชำนาญซึ่งประกอบการเล่นชิงชู้พนัน ทอผ้า สานกระบาย
ตะกร้าได้ทำให้อะไร ภาชนะต่าง ๆ นั้น ก็ต้องซื้อแลกเปลี่ยนจาก
ชาติอื่น ทำไร่เข้า ปลุกฝ้าย เลี้ยงโค กระบือ แพะ สุกร ไก่ ขายเป็นสินค้า

๕ หัวนาซึ่งได้บังคับว่ากล่าวแลพาหนะนั้น เป็นนายว่ากล่าวกัน
เองทั้งเช่นกล่าวมาแล้ว

๖ เงินซึ่งใช้แลกเปลี่ยน ก็ใช้เงินย้อยเงินคัทซึ่งเอาตามน้ำหนัก
ไม่เล็กลงกว่าเงินรูปโคชนิคโค ใช้ได้ทั้งสิ้น

๗ ธรรมเนียมซึ่งจะใกล้เคียงกับภริยานั้น ผู้ชายไปขอต่อผู้ใหญ่ของ
หญิง เมื่อสู่ขอเป็นการตกลงกันแล้ว ก็ต้องเสียเงินให้แก่ฝ่ายหญิง
ถ้าเป็นอย่างมากที่สุด ๓๐ บาท แลมีการเลี้ยงกันอย่างตามธรรมเนียมเล็ก
น้อย ถ้าชายเป็นคนจนไม่มีเงินจะเสียให้ ก็ต้องไปอยู่บ้านของหญิง
ให้ผู้ใหญ่ของหญิงใช้ตรอยอยู่ถึง ๓ ปี ๔ ปี ๕ ปีก็มี แล้วจึงจะพากันไป
ทำมาหากินพ้นจากบ้านผู้ใหญ่ของหญิงได้ แลเมื่อคลอดบุตรนั้นก็อยู่
ไฟเช่นกัน แต่พวกเขาเหล่านั้น มีความนับถือหญิงอยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าหญิง
ใดเกิดมีเท่าหนักแล้วนับถือว่าผู้นั้นเป็นผู้มีวาสนามาก พวกเขาเหล่านั้น
บุตรสาวมีผลเท่าหนัก กันนับว่าเป็นอย่างค

๘ การพยายามใช้ช่วย ก็ใช้ชนฉิแลกินยารากไม้ในป่าเท่านั้น
เมื่อตายก็ใช้ธรรมเนียมฝัง

๙ ธรรมเนียมทนยถือศาสนา ซึ่งเป็นทศยทุกข์แห่งคนนั้น ถือ
ฉเรือนแลเส้นไหมเป็นถุกเหมือนกับพวกช่างทอมาแล้ว แลถือห้าม
คนต่างบ้านไม่ให้เข้ามาในบ้าน เมื่อเวลาถือนั้นสองคราวในยหนึ่ง
เหมือนกัน การเล่นสนทนกันก็คิดเพียแลย่องหน่องเหมือนกับพวกช่าง
มีเทศกาลเล่นเมื่อน้ำแล้งแล้วการไถนาเป็นอย่างเดียวกัน

๑๔ ว่าด้วยคนชาติข้าแจะ

๑ คนชาติข้าแจะนี้ ย่อมอาศัยรอยอยู่เขตรแดนเมืองหลวงพระบาง
ชอบปลูกเรือนอาศัยรอยอยู่บนที่เขาสูง เรือนนั้นทำด้วยไม้ไผ่เป็นกะทะม
น้อย ๆ สองห้อง ไม่เห็นทำโตใหญ่ไปกว่านั้นเลย

๒ ลักษณะรูปร่างกิริยา มีผิวตัวดำไม่โตใหญ่ พอสันทักคน
แลเป็นคนคอกอกโศกมากทั้งหญิงชายเป็นคนแข็งแรง เมื่อกองทัพยก
ไปก็ได้อาศัยรบเกณฑ์พวกข้าแจะนี้เผาส่งของแลขนเสียบยงส่งกองทัพไค
จนสำเร็จราชการ มีภาษาพูดเป็นอย่างหนึ่งต่างหาก ฟังลำเนียงพูด
คล้ายกับลำเนียงแขกมลายู เหมือนกันเข้าว่า (เยอะมะ) เติ่นไปว่า
(เยอะตะเมอะ) ไม่มีหนังสือใช้ เมื่อมีธุระจะแจ้งความร้อนเร็วกันด้วย
เหตุประการใด ก็ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นกลักแล้วเอาถ่านไฟแลฟริกใส่เครื่อง
หมายนั้นเพื่อเป็นการร้อนเร็ว ถ้าเอาชนไกใส่เข้าด้วย เป็นเข้าใจกันว่า
มีพวกพ้องอยู่เท่าใดก็ให้มาทั้งสิ้น

๓ เครื่องนุ่งห่มแลอาหารนั้น รับประทานเข้าเห็นยวแลพริกเกลือ
เป็นธรรมดา สิ่งอื่น ๆ นั้นตามแต่จะหาได้ เครื่องนุ่งห่มก็ใช้ของ
ลาวท่งสน

แะผู้ขายไว้ผมมวยเกล้าไว้ข้างหลัง เจาะหูเอาผ้าแลลานม้วน
ใส่ไว้ นุ่งกางเกงขาสั้นเพียงปกเข้า ถ้าทำการงานก็เอาผ้าเตี่ยว
คาดเอว แลมีชายห้อยยาว แลเอาท่อพินของทลยไว้ เอาชาย
ผ้านั้นเห็นไว้ข้างหลังเหมือนอย่างโจงกระเบน ถ้าจะทเหมือนกับคนที่
เปลือยกายไว้ มีผ้าแค่เอวระพันอยู่บนก้นหนึ่งเท่านั้น แลสวมปลอก
แขนทำด้วยเงิน ทองเหลือง ทองแดง

แะผู้หญิงก็ไว้ผมยาวเกล้าไว้บนศีรษะ เจาะหูเอาผ้าม้วนกลม ๆ
สอดไว้ นุ่งผ้าสน

ข้าแะนี้ มีเครื่องหมายอย่างหนึ่ง คือผู้หญิงลักน้ำหมักเป็น
คอกจันทน์ไว้ทหลังมือ ผู้ชายสักไว้ตามลำแข้งเป็นริ้วยาวแลเป็นลาย
ต่าง ๆ

๔ วิชาชำนาญที่จะประกอบการเลี้ยงชีพนั้น คือจักสานเขี่ย
กะแพม สานก่องใส่เข้า เครื่องจักสานที่ใช้ในพนมเมืองหลวงพระบางทุก
วัน ก็มักเป็นฝีมือข้าแะโดยมาก ชาวสุทสำหรับยั้งสัตว์สเท้าสองเท้า
ก็ใช้ขนแมวและน้ำไม้เป็นคัน แลทำไร่เข้าเต้าแดงชอขายแลแลกเปลี่ยน
เอาเครื่องนุ่งห่มแลเกลือเท่านั้น

๕ หัวหน้านายทั้งคิยว่ากล่าวให้เป็นหมวดหมู่กัน ก็ได้รับยกไป
จากเจ้านายทั้งแต่งตั้งให้ เป็นแสนเป็นเพี้ยควบคุมกันตั้งทำมาหากินอยู่
ในดินที่เป็นตำบล ๆ ไปดังนี้

๖ เงินใช้แลกเปลี่ยน ก็ใช้เงินรู้อย่างเมืองหลวง แลตั้ง
ตัดเอาตามน้ำหนักข้าง

๗ ธรรมเนียมซึ่งจะได้รกรงาสามนั้น ผู้ชายต้องไปผูกาเกี่ยว
พานกันไป กว่าจะหญิงนั้นจะยอมตกลง เมื่อหญิงนั้นยอมตกลงแล้ว
แต่ชายยังไม่เป็นที่หวังใจเป็นแน่แท้ ก็เอาหมากไปให้หญิงนั้นกินคำ
หนึ่ง ถ้าหญิงรับหมากกินแล้ว ก็เป็นที่มั่นใจ แล้วจึงไปสู่ขอต่อผู้ใหญ่
ของหญิง การที่จะตกแต่งงานนั้นเล่นไหว้ผัดกันเล็กน้อย แล้วก็เลี้ยง
เหล้าเข้ากันเป็นธรรมดา แลชายต้องอยู่กับหญิงทำมาหากินเลี้ยงบิดา
มารดาของหญิงอยู่ ๕ ปี เมื่อครบกำหนด ๕ ปีแล้ว จะไม่อยู่กับบิดา
มารดาของหญิงแล้ว จะไปเที่ยวอยู่ก็ได้ตามความปรารถนา ถ้าอยู่ที่บ้าน
หญิงนั้นไม่ครบ ๕ ปีแล้ว ที่จะพาหญิงภรรยาหนีไปจากบ้านบิดามารดา
ของหญิงนั้นไม่ได้เลย การที่คลอดบุตรนั้นก็ให้อยู่ไฟเป็นธรรมดา

๘ การพยาบาลไข้ป่วยนั้น ก็ใช้ยารากไม้ใบไม้กินเล้า ตาม
ที่ถือว่าเปนยา ถ้าตายลงก็เอาไปฝังเสียเท่านั้น

๙ การถือศาสนา ซึ่งนับว่าจะเป็นที่พึ่งแห่งตนก็ถือผีเรือน เมื่อ
ถึงเวลาเดือน ๑๐ ใดเข้าใหม่ก็ทำการเล่นผี ล้มหมูปีกไก่ แลบรรดา
พี่น้องพวกพ้องก็มาประชุมช่วยพร้อมกัน เมื่อเล่นไหว้แล้วก็เลี้ยงกัน
แลเล่นร้องรำทำเพลงไปตามเพศภาษาของเขา เครื่องคตสก็ม
ย่องหนองเป็นต้น การเล่นเต้นรำเป็นทสนุกสนานนี้ ต้องทำเป็น
ธรรมเนียมทุกปีไป

๑๕ ว่าด้วยคนชาติผู้ไทยดำแดง ขาว ๓ จำพวก

๑ พวกผู้ไทยดำ ทั้งบ้านเรือนอาศรัยอยู่ในดินแดนแขวงสิบสอง
จุไทย ทำโรงเพนที่อาศรัยก็เช่นกันกับลาวตามธรรมดา แต่แปลกกัน
อยู่ที่เกลี้ยงทางค้ำสัคนั้น ทำเป็นวงโค้งกลมเหมือนกระโถมโรง
หีบ แลใหญ่ยาวถึง ๕ ห้อง ๑๑ ห้องก็มี เรือนหลังหนึ่งก็อยู่ด้วยกันได้
หลายครัว คือ ลูกเขย ลูกสัว แลพวกญาติพี่น้องมักรวบรวมอยู่
ในเรือนหลังเดียวกัน แลมิได้ทำเป็นห้องหับให้มีคิฉิดเลย มีแต่
มุ้งกางเป็นหลัง ๆ ไปทั้งสองแถว ดูไม่มีความรังเกียจในการที่จะ
หลับนอนเลย ที่กลางเรือนนั้นก็เอาไฟเรียงกันไปถึง ๒-๓-๔ เตา
ตามแต่เรือนใหญ่แเลเล็ก เตาไฟสำหรับใส่ไฟผิงเท่านั้น เพราะใน
ประเทศเหล่านั้นเวลาหนาวๆ มาก เตาที่หนึ่งเข้าทำกับเข้รับประทานนั้น
มีเตาหนึ่งต่างหาก ฟืนเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่ไม่เข้เป็นไม้อย่างบางสาน
เป็นลาย ๒-๓ มิได้มีไม้จริงใช้เลย

๒ ลักษณะรูปร่าง แลกิริยาภาษา รูปร่างสันตติคน ผิวเนื้อขาว
กิริยาอาการก็เป็นอย่างลาว ภาษาแลสำเนียงก็แปลกไปจากลาว แต่
ลาวพอฟังเข้าใจได้ มีหนังสือใช้เป็นอย่างหนึ่งต่างหาก

๓ การตกแต่งร่างกาย แลเครื่องบริโภคมีย่านุ่มห่มแลอาหารนั้น
พวกผู้ไทยดำรับประทานเข้าเห็นว่าเป็นอาหาร เครื่องกับเข้ของกินก็มี
แต่พริกกับเกลือเป็นต้น เครื่องนุ่งห่มผู้ชายนุ่งกางเกงขาแคบ ห่ม

เสื้อยาวอย่างญวน เกลา้มมวย ผู้หญิงนั่งผ้าสั้น ห่มเสื้อยาวอย่าง
ญวนไว้ผมมวยเหมือนกัน แต่มีทหมายอยู่อย่างหนึ่ง ถ้าหญิงยัง
ไม่ได้มีสามีจึงเกลา้มมวย เมื่อมีสามีแล้วก็เกลา้มสูงเป็นเครื่อง
หมายสำคัญ แลผ้าเครื่องนุ่งห่มนั้นใช้สีดำทั้งสีน กั้วย่านวมห่ม
นวมนอนนั้น จนเีคใส่ใช้แทนสีดำ ลำคินนั้นก็แต่ไม่ชอบใช้ ว่า
ใช้จนเีคชอบอันดีกว่าสีดำ

๔ วิชาชำนาญที่จะประกอบเครื่องเลี้ยงชีพนั้น ทำไร่นาเลี้ยงวัว
ควาย เลี้ยงหมู ไก่ เป็ด แพะ เลี้ยงไหม ทำไหม ทำไร่ฝ้าย
ทอดผ้า เก็บปลูกแร่ในป่า เป็นต้นค้าขายส่งไปเมืองญวน แลมีพวก
พ่อค้าญวนแลพ่อค้าชอข้างเป็นครั้งคราว ชาวญวนที่ใช้สำหรับมือ คือ
ย่นเป็นต้น ก็ได้ชอมาแต่ญวน

๕ ภาชนะเครื่องใช้มีเสื่อทอด้วยฟางข้าง ลานด้วยหวายข้าง
แลถ้วยชามเครื่องใช้ต่าง ๆ มีข้างเล็กน้อย ก็ชอมาจากเมืองญวน
แต่หม้อดินหุงเข้านั้นทำใช้ โตเอง หวนาที่ไต่ว่ากล่าวนั้น เป็นเพียง
แสนเจ้าเมืองกรมการตั้งให้

๖ เงินใช้แลกเปลี่ยน ก็ใช้ซึ่งตัดเอาตามน้ำหนัก ไม่เลือกกว่า
รูปอย่างใด ใช้ได้ทั้งสีน

๗ ธรรมเนียมที่จะไต่ภรรยาสามีนั้น เมื่อชายได้คู่ชอตกลงกัน
แล้ว ถึงกำหนดที่จะไต่อยู่กินด้วยกัน ชายก็ต้องจัดหมูเป็ดไก่เป็น
ของไหว้ผ ก็ยกโลเงินคู่หนึ่งหนักประมาณ ๒๕ บาท ให้ภรรยา

มารดาของหญิงเป็นสินสอด จึงทำการเส่นไหว้ผีตามอย่างธรรมเนียม
แล้ว ก็อยู่กินด้วยกันที่บ้านของหญิง ทำมาหากินเลี้ยงบิดามารดาของ
หญิงอยู่ถึง ๖ ปี ถ้าพ้นกำหนด ๖ ปีไปแล้ว จึงจะไปอยู่ที่อื่นได้ต่อไป
เมื่อยังไม่ถึงกำหนดแล้วจะไปอยู่ที่พ้นจากบิดามารดาฝ่ายหญิงนั้นไม่ได้
เป็นอันขาด เมื่อคลอดบุตรก็อยู่ไฟเป็นธรรมดา

๘ การรักษาพยาบาลใช้บวชนั้น ก็ใช้เส้นผี วิธเมื่อจะเส่นนั้น
ต้องหาหมอมมมาอ่านมนต์คนหนึ่ง แลมีคนเฝ้าคน ๑ ในคำที่อ่านมนต์
นั้นแปลใจความเชิญผีเรือนให้ช่วยรักษาแลให้ขับผีไป การที่เส่นไหว้
นี้ถ้าทำครั้งหนึ่งไม่หาย ก็ทำไป ๒-๓ ครั้งกว่าจะหายแลตาย ถ้าหา
หมอมมาทำครั้งหนึ่ง ต้องมีค่าเบี่ยงเลี้ยงให้แก่หมอ เงินสิ่งหนึ่ง เข้าสาร ๓
ถ้วยไข่เป็ด ๒ ฟอง ให้แก่หมอในเวลาเส่นคราวหนึ่ง

ถ้าใช้นั้นหนักลงจนจะสิ้นใจ ญาติพี่น้องที่สนิทญาติเพื่อนที่รัก
ก็มาร้องให้ใครสักคนถือลูกเท้าคนไข้ ทำอาการเหมือนจะช่วยกัน
อุ้มคร่ำไว้ไม่ให้ไปยิ่งความตาย จนเห็นว่าคนไฉนั้นจะไม่รอดได้แล้ว
ก็ช่วยกันปลุกปล้ำให้ลุกขึ้นขึ้น นุ่งกางเกง ห่มเสื้อใหม่ทีสะอาด ตก
แต่งโดยเรียบร้อยถึงประหนึ่งว่าคนจะมีทีไป การที่ต้องตกแต่งนี้เพราะ
จะตกแต่งให้ในเมื่อจะสิ้นใจ และให้รู้ได้ว่าเป็นของ ๆ ตัว ถ้าทำ
ให้เมื่อสิ้นใจแล้ว ผู้ที่ตายไปจะหาตัวได้ ว่าตนได้นุ่งห่มเครื่องใหม่
จึงต้องทำให้เห็นแต่ยังเป็น

ครั้นตายลงแล้ว ก็ล้มหัวล้มควายเส่นไหว้ผีตามผู้ใหญ่เด็กโดย
สมควรกับความนับถือแล้ว ก็เอาศพนั้นไปฝังไว้ในป่าทำเป็นหลังกา

คลุมไว้ การที่ล้มล้มควายเส้นให้เมื่อตายนี้ เพราะมีความประสงค์ว่า
ให้ผู้ที่ตายนั้น เขาโคล้มกระบือที่ล้มให้ไปนําล้างแลพาหระต้อไป แล
เมื่อเอาศพไปฝังนั้น ถ้าเป็นชายก็ต้องเอาไก่อัดผู้ ไปปลอยไว้ที่ฝังศพ
นั้นไก่อัดหนึ่ง ถ้าศพนั้นเป็นหญิงก็เอาไก่อัดเมียไปปลอยไว้ไก่อัดหนึ่งเหมือน
กัน เขาถือว่าอันนี้ไรไก่อัดไปกันต่อไป ครั้นฝังศพเสร็จแล้วกลับ
มาย้าน ก็ต้องหาหมอมคมมาอ่านมนต์ขับไล่ผีบ้า ทวยเหตุที่ล้มโค
ล้มกระบือเส้นศพนั้น เกรงผีบ้าไต่กลืนซากโคซากกระบือ ก็จะมา
รบกวนให้มีความเจ็บไข้ไปอีกต่อไป

๙ การนับถือศาสนาที่ระเป็นเทพแห่งตนนั้น ก็ถือผีเรือน ธรรม
เนยบยหนึ่งต้องเส้นสองหน คือ เส้นเมื่อเดือน ๕ จะลงมือทำนาหนหนึ่ง
เมื่อเดือน ๑๑ ไต่เข้าใหม่หนหนึ่ง วิถีเมื่อจะเส้นไหนดั้น ก็ล้มกระบือ
แลเย็บไก่อัด ถ้าเป็นคนยากจนแล้วเอาแต่โลหิตเย็บไก่อัดมาทากระดูกโค
กระดูกกระบือใช้แทนก็ได้ แล้วกลึงเหล้าเข้ากันเป็นทวนเรียง แล
ในเวลานั้นแต่งตัวเป็นอย่างงามทั้งชายทั้งหญิง ใช้เครื่องนุ่งห่มแต่
ล้วนใหม่ทั้งสิ้น

เครื่องตกแต่งของชายมีกำไลมือแลแหวน ผู้หญิงสวมปลอก
คอ ต่างหู กำไลมือ แต่เป็นเงินโดยมาก การเล่นนั้น เขาเมื่อก่อน
ห่อผ้าเป็นลูกกลม ๆ แล้วผู้ชายอยู่พวกหนึ่ง ผู้หญิงอยู่พวกหนึ่ง
แล้วก็โยนไล่กัน ถ้าพวกใดรับผิผ้าห่อเมื่อก่อนนั้นตกดิน พวกนั้น
ก็เป็นแพ้ พวกที่ชนะก็เอาเหล้าให้พวกที่แพ้กิน อีกอย่างหนึ่งเล่น

ตามพวกหนุ่มสาวนั่งล้อมเป็นวง ขี้รำแกกันตามเพศภาษามัน เครื่องดนตรี
ก็อปทำด้วยไม้เฮี้ยะเข้าเป็นจังหวะตามเพลงขี้ไป

๑๖ ว่าด้วยผู้ไทยขาว

ผู้ไทยขาวนั้น ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ นั้นก็ใช้อย่างธรรมเนียมจีน
ทั้งสิ้น แยกอยู่แต่ผู้หญิงนั่งดิน ไว้ผมมวยทั้งชายทั้งหญิง ที่นาม
เรียกว่าผู้ไทยขาวนั้น ก็เพราะเหตุว่าเมื่อเวลาทำการทำศพ ก็นั่งห่ม
แต่ล้วนเครื่องขาวอยู่จนครบกำหนด ๓ ปี จึงได้เรียกว่าผู้ไทยขาว
ภาษาพูดก็เช่นเดียวกับผู้ไทยดำ

๑๗ ว่าด้วยคนชาติข่าขาวเรียกตามภาษาผู้ไทย

๑ ข่าขาวนั้น เขาใคร่อยู่ในถิ่นเมืองแฉ่งแขวงสิบสองจุไทย ปลุก
เรือนอยู่บนเขาสูง ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้หญ้าคาแลใบไม้แห้งหลังคา

๒ มีลักษณะร่างกายล่ำสันแข็งแรง มีภาษาพูดเป็นอย่างหนึ่ง

๓ เครื่องบริโภคนั่งห่มแลอาหาร รับประทานเข้าเห็นยว ผู้ชาย
นั่งกางเกง ห่มเสื้อ โปกคี่ตะด้วยผ้าดำ ผู้หญิงนั่งผ้าสีน ห่มเสื้อ
ขาว โปกคี่ตะด้วยผ้าดำ ไว้ผมยาวเกล้ามวยทั้งหญิงชาย หญิงถ้ามี
ผิวแล้วก็เกล้าผมสูงอย่างเช่นพวกผู้ไทย แลการตกแต่งร่างกายก็
เหมือนอย่างพวกผู้ไทย

๔ วิชาชำนาญที่จะประกอบการเลี้ยงชีพนั้น ทำไร่เข้า ไร่ฝ้าย
ปลูกผักแพงแลผักต่าง ๆ เลี้ยงสุกร ไก่ ขายเป็นสินค้า

ผู้หญิงทอดผ้าเครื่องนุ่งห่มใช้ไต้เอง ผู้ชายก็มีคพร้าขาวใช้
เองบ้าง

๕ หัวน้ำพาหะเครื่องใช้สรวบ มีหม้อทองแดง แลเครื่องใช้
จักสานด้วยหวายแลไม้เป็นต้น การควบคุมว่ากล่าวนั้น ก็รับยศเป็น
เพียงแสน จากเจ้าเมืองกรมการ

๖ เงินใช้แลกเปลี่ยน ก็ใช้ซึ่งตักตึงเช่นกล่าวมาแล้ว

๗ ธรรมเนียมมิไถ้ภรรยาสามี เมื่อพดจาเล่าโลมกันตกลงแล้ว
ข้างชายก็แต่งของไปสู่ มีเหล้าเข้าเครื่องเลี้ยงแลเงินสองเป็บ คิดเป็น
เงิน ๕ บาท ให้แก่ผู้ใหญ่ของหญิง แล้วก็เส้นให้วัวเอนอยู่กินด้วยกัน
ที่บ้านผู้หญิง ทำมาหากินเลี้ยงบิดามารดาของหญิงไปถึง ๖ ปี แล้วจึง
จะพาหญิงภรรยาไปจากสำนักนั้นไถ้

ถ้าเป็นชายจนไม่มีเจ้าของเงินทองจะเสีย บิดามารดาแห่งหญิง
ยกให้ ต้องอยู่ทำเลี้ยงบิดามารดาหญิงภรณานันถึง ๑๒ ปีแล้ว จึงจะ
พาไปจากสำนักแห่งบิดามารดาหญิงนั้นไถ้ แลการที่คลอดบุตรนั้นก็
อยู่ไฟเหมือนกัน

๘ การรักษายาบาลเมื่อป่วยไข้ ก็ใช้คนททรงฉลเจ้ามาทรง
เมื่อเจ้าฉลเข้าทรงแล้ว บอกให้เส้นให้ว้งบนฉลบ้านเป็นประการใด
ก็ทำไปตามลัทธิที่ฉลบอกว่าจะกินไถ้กินหมตามแต่จะชอบใจ ไม่ใช่ยา
อันใดเลย

เมื่อตายลงก็ล้มสู่กรกระบือทำเครื่องเส้นศพ แล้วก็เอาไปฝัง

๙ การนับถือศาสนาซึ่งเป็นเทพแห่งตน กันนับถือผีเอน เมื่อ
ฤกษ์แล้วการไถ้ราก็เส้นให้ว้ง มีเหล้า สุก ร ไถ้ กระบือ ทำเครื่องเส้น แล
ประชุมเล่นการสนุกก็ขีวร้องโต้ตอบกันตามหนุ่มสาว แลมีของที่เป็น
งั้หระไป

๑๘ ว่าด้วยคนชาติม้อย ซึ่งเรียกตามภาษาผู้ไทย

๑ พวกม้อยนี้ อาศัยอยู่ในดินเมืองเขตรแดนญวน ซึ่งต่อกับเมืองช้างที่เป็นพระราชอาณาเขตรกรุงเทพ ฯ ชอบปลูกเรือนอาศัยอยู่ตามชายทุ่ง เรือนนั้นก็ทำด้วยไม้ไผ่ แลใช้หญ้าคาแลใบไม้แห้งหลังคา

๒ ลักษณะรูปร่างกิริยาสันตติคน พกภาษาอย่างหนึ่งต่างหาก แต่รู้จักภาษาญวนโดยมาก เหมือนเรียกกันชื่อว่า (เกิม) เป็นต้น

๓ เครื่องนุ่งห่ม แลอาหารรับประทานเข้าเจ้า เข้าเห็นยว้าง ไว้ผสมขาวเกล้ามวยทั้งชายหญิง ผู้ชายนุ่งกางเกง ห่มเสื้อ โปกคี่สะแตงตัวเช่นผู้ไทย แต่เสื้อม้อยผู้ชายนั้น ต่อแขนด้วยผ้าสีขาว สี่แฉก เป็นปล้องขาวปล้องแดง

ผู้หญิงนุ่งผ้าสันสีคำแดงบ้าง ห่มเสื้อติดคุมเฉียงไปข้างขวา เสื้อนั้นขาวปกเข้าลงไป โปกคี่สะก้วยผ้าดำ แลเครื่องนุ่งห่มที่เป็นแพรสีต่าง ๆ ก็มีบ้าง เว้นแต่สีขาวเท่านั้น ไม่ใช่ถือว่า เป็นของทุกข์แลเศร้าโศก

๔ วิชาชำนาญประกอบการเลี้ยงชีพ ทำนา ทำไร่ฝาย เลี้ยงไหม ทำผ้าฝ้ายผ้าไหม เก็บเห็ดเห็ดหนูเหี่ยวเป็นของเกิณในป่าชอมาแต่ญวน

๕ พาหนะแลหัตถ์ที่ไ้คุ้มเกรงรักษาวากล่าวกันนั้น หัตถ์ที่ไ้รับยศแลตราตั้งมาแต่เมืองญวน เรียกว่า (องตี่) คือเจ้าเมือง ใช้โคกระบือแลม้าเป็นพาหนะ เครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ใช้ของญวนทั้งสิ้น

๖ เงินที่ใช้แลกเปลี่ยน ก็ใช้เงินมุ่นเงินคัต ทั้งที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว

๗ ธรรมเนยฺมซึ่งจะไต่ภรรยาสามันน เมื่อข้างผู้ใหญ่ข้างชาย
 จะไปสู่ขอ ก็ต้องเอาหมากพลูไปให้ผู้ใหญ่ข้างหญิง ว่ากล่าวสู่ขอกัน
 เมื่อได้ตกลงยกให้กันแล้ว ก็กลับมาเอาหมื่น เปิด ไข่ เหล้าเข้า
 ไปให้กับผู้ใหญ่ข้างหญิงอีก ฝ่ายข้างหญิงนั้นก็จัดแจงทำเลี้ยงในวงษ์
 ญาติแลพวกพ้องแห่งหญิงเป็นการพร้อมมูลกัน แล้วผู้ใหญ่ของหญิง
 ก็กล่าวขึ้นในท่ามกลางวงษ์ญาติแลพวกพ้องแห่งหญิงนี้ให้ทราบทั่วกันว่า
 หญิงผู้นี้จะไต่อยู่กับเป็นสามีภริยากับชายนั้นในวันคืนนั้น

ครั้นถึงวันฤกษ์ที่ใดกำหนดไว้แล้ว ฝ่ายชายก็จัดแจงเหล้าเข้า
 หมื่นเปิดไข่ไปให้แก่ฝ่ายหญิง แล้วก็ทำเส้นผวนแลเลี้ยงกันอีกคราว
 หนึ่ง แต่เงินทองนั้นไม่เป็นกำหนด สุดแต่จะว่ากล่าวตกลงกันตามมาก
 แลน้อย ครั้นเลี้ยงกันเสร็จแล้ว พวกญาติฝ่ายหญิงก็นำหญิงนั้นมา
 สู่ยังบ้านชาย ฝ่ายชายก็ทำของเลี้ยงแลเส้นผวนทักทายชายด้วย
 เหมือนกัน แล้วกับหญิงนั้นไต่อยู่กับด้วยกันที่บ้านชาย เมื่อคลอดบุตร
 ก็อยู่ไฟเป็นธรรมดา ครั้นคลอดได้ถึงเดือนแล้ว หม่อมญาติก็มาประชุม
 พร้อมกัน มีผ้าผ่อนแพรพรรณแลเข้าของต่าง ๆ ตามทมิแลจนมาสู่ขวัญ
 ให้บุตรที่คลอดนั้น แล้วกลับหมื่นเปิดไข่เลี้ยงกัน เป็นทรมเริงแลเย็นก็
 เป็นอันมาก

๘ การรักษาพยาบาลไข้เวลานั้น เมื่อป่วยไข้ก็หาหมอมาให้รู้ว่า
 จะถูกไข้บิดามารดาฤกษ์เรือนผีผีลักษ์ และมาเพื่อประสงคจะกินโค
 กระบือเปิดไข่เป็นประการใด ฝ่ายหมอนั้นทำวิธีต่าง ๆ ที่จะพิจารณา

ให้รู้ว่าเปนภคินีกัน แล้วก็บอกให้ญาติแลพวกพี่ของของคนที่ใช้รู้
แล้วก็ทำเส้นไหว้ให้ตามทีหมอบอกกันทุกประการ แลยากี่ใช้ยารากไม้
ตามทีเคยใช้กัน

ครั้นเมื่อตายลงก็ล้มโคกระบือเส้นไหว้ แลหมอบไปสวดทีศพ
เมื่อจะเอาศพไปฝังก็มีฆ้องกลองตนำศพจนถึงทีฝัง ครั้นฝังแล้วก็กลับ
มาทำเลี้ยงกัน

แต่พวกญาติแลพี่น้องนั้น ต้องนุ่งห่มขาวไว้ทุกชีให้ศพตามกำหนด
นี้ ถ้าเป็นบิดาก็นุ่งขาวอยู่ ๓ ปี ถ้ามารดาที่นุ่งขาวอยู่ ๒ ปี แต่นอกนั้น
ไม่มีกำหนด เมื่อเวลานุ่งขาวห่มขาวอยู่นั้น ถึงเวลาเข้าเย็นก็ตักแกง
เข้าปลาเส้นผัดนั้นละสองเวลาเสมอไปกว่าจะสิ้นกำหนดที่นุ่งขาว แต่ไม่
ต้องไปเส้นทีศพ ทำเส้นที่บ้านเหมือนเส้นผัดเรือน

๘ การนับถือศาสนาซึ่งถือว่าจะเป็นเทพแห่งตนนั้นถือผเรือน คือ
ทำเป็นชั้นแลหิ้งไว้ทีในห้องเรือน เวลาเข้าเย็นก็ตักปลาเค็มปลาเคียว
นึ่งไหว้เสมอเหมือนเช่นจีนแลญวน แลการเส้นไหว้ทีทำเป็นการขนน
คือ ขนบใหม่หนึ่งเรียกว่า (อินเตก) เป็นการใหญ่เหมือนเช่นตรุษจีน
ล้มหมอบีตไก่เส้นไหว้เลี้ยงกันเป็นการเอิกเกริกรื่นเริงมาก เล่นการสนุก
ขบร้องไปตามเพลงภาษาของเขา แลตี่ฆ้องกลองฉาบเสียงครึกครื้นทั่ว
ไป แลเล่นอีกอย่างหนึ่งเอาขนไก่แลหนังมาทำเป็นตะกร้อแล้วก็โยน
รับกัน ผู้หญิงพวกหนึ่ง ผู้ชายพวกหนึ่ง ถ้าพวกใดรับไม่ได้ก็เป็นแพ้

แล้วก็ปรับเอาเงินกันเพียงหนึ่งข้าง สิบหนึ่งข้าง ถ้าไม่ให้เงินไถ่ตัวแล้ว
ก็แบ่งเอาผ้าที่โพกศีรษะไปแล้วจึงให้ไถ่เอา การเล่นในเทศกาลนี้
กำหนด ๑๕ วัน

แลการที่เล่นเล่นกันขยันทัน มีอีก ๔ ฤดู คือ เดือน ๓ ครึ่ง ๑ เดือน
๕ ครึ่ง ๑ เดือน ๗ ครึ่ง ๑ เดือน ๘ ครึ่ง ๑

๑๕ ว่าด้วยคนชาติข้าหิน เรียกตามภาษาผู้ไทย

๑ คนชาติข้าหิน อาศัยอยู่อยู่ในถิ่นเมืองแดงแลเมืองมน ชอบ
ทำเอาเรือนอยู่บนเขาสูง โรงเรียนที่อาศัยอยู่นั้นก็เช่นเดียวกับข้าแะ

๒ ลักษณะร่างกายเป็นคนแข็งแรงว่องไวในทางล่าเขา มีภาษา
พูดเป็นอย่างหนึ่ง ไม่มีหนังสือใช้

๓ เครื่องนุ่งห่มตกแต่งร่างกายแลอาหาร ผู้ชายไว้ผมยาวเกล้า
มวยไว้ข้างหลัง นุ่งกางเกงดำขาแคบ ห่มเสื้อยาวอย่างเช่นเสื้อผู้ไทย
ดำ บางคนก็ห่มเสื้อสั้นเหมือนเสื้อกระบอก

ผู้หญิงสาวก็เกล้าผมมวยไว้ข้างหลังเช่นกัน ถ้ามีผิวแล้วก็เกล้า
ผมสูงเป็นเครื่องหมายดังเช่นพวกผู้ไทย นุ่งสั้น ห่มเสื้อสั้นเหมือนเสื้อ
กระบอก มีผ้าดำโพกศีรษะทั้งชายทั้งหญิง เครื่องนุ่งห่มก็ชอบใช้สีดำ
แต่หญิงนั้นสวมกำไลมือทำด้วยทองเหลืองทองแดงแลเงิน เเจาะหูสอด
ลานเงินโตประมาณนิ้วหนึ่ง แล้วยัประทานเข้าเห็นขยเป็นอาหาร แลมัก
ชอบรับประทานเนอสันกะด้วย

วิชาชำนาญที่จะประกอบการเล่นชิงชีพ จักสานแป้ กระแพมสานด้วย
หวาย สำหรับใช้ใส่ผ้าผ่อนเครื่องนุ่งห่ม ต่เหล็กทำมีดพรว้าแลทอผ้า

เครื่องนุ่งห่มใช้เอง ทำไร่เข้า ไร่ฝ้าย ไร่แตง ทำมาฉั่ง เกษเร็วให้ค
 หน ของในป่าขายเป็นสินค้า ใช้น้ำไม่แลนเป็นอาวุธสำหรับมือ แต่
 ยนนกชอจากแมว แลเลี้ยงแพะสุกรไก่ไว้กินแลขายบ้าง

๕ พาหนะแลหัตถ์ที่ได้คุ้มครองรักษาวากกล่าวกัน ก็ยกย่องขึ้น
 ให้วากกล่าวควมกันเองถึงเช่นกล่าวมาแล้วแต่หลัง เครื่องใช้มีหม้อ
 แลถ้วยชามเป็นต้น ก็ชอจากพ่อค้าญวนแลพ่อค้าฝไทย

๖ เงินใช้แลกเปลี่ยน ก็ใช้เงินมุ่นย่อยซึ่งตัดเอาตามน้ำหนัก

๗ ธรรมเนียมใส่สามัคิรียากันนั้น ข้างชายก็ไปขอต่อบิฑามารดา
 ของหญิง ๆ ยอมยกให้แล้ว ต้องมีเงินหนักสามบาทสามสลึงตีเป็นกำไล
 มือชนหนึ่ง แลเหล้าเข้า ไปให้แก่บิฑามารดาของหญิง (เรียกว่าเงิน
 ค่าแขน) แลก็ตกแต่งเลี้ยงเหล้าเข้ากันเสร็จแล้ว ก็ได้อยู่กินด้วยกันที่
 บ้านหญิงทำมาหากินเลี้ยงบิฑามารดาของหญิงมีกำหนดได้ ๘ ปี เมื่อ
 พ้นกำหนดนั้นแล้ว จึงจะออกไปหาที่อยู่ตามลำพังตนได้

๘ การบวชใช้แลรักษายาบาลนั้น เมื่อบวชใช้ลงก็หาหมอมค
 มาไถ่ถามทำตามอย่างพวกฝไทย เมื่อตายลงก็ใช้ฝังแลเผาเหมือนกัน
 แต่ต้องล้มกระบืออุสุกรทำเครื่องเส่นศพตัวหนึ่ง เมื่อฝังแลเผาศพ
 กลับมาแล้ว ก็อาบน้ำชำระกาย เพื่อประสงค์ให้หมดมลทินในการ
 ศพนั้น

๙ ธรรมเนียมถือศาสนา ซึ่งจะเป้นที่พึงแห่งคนนั้น ถือฝพา
 (คือเทพารักษ์) แลฝยบิฑามารดา มีการเส่นไหว้เมื่อฤกษ์แล้วการ
 ไร่นาปลัครั้ง (คือเคอนสีย) ได้ประสมเลี้ยงเหล้าเข้าแลขบร้องไป

ต่าง ๆ ตามเพศภาษา คือหญิงพวกหนึ่ง ชายพวกหนึ่ง ขั้วร้องโต้
ตอบกันด้วยถ้อยคำอันเป็นตลก ต้มองแลฉายครึกครื้นไปทั้งบ้านเขาใน
ตำบลนั้น ๆ

๒๐ ว่าด้วยคนชาติป่าฮวด เรียกตามภาษาลาว

๑ คนชาติป่าฮวดนี้ อาศัยอยู่ในเมืองฮุน แลอยู่ตามริมฝั่ง
น้ำของเขตรมืองหลวงพระบาง ชอบปลูกโรงเรือนอาศัยอยู่ตามเขา ทั้ง
เช่นป่าแะ แต่อยู่ริมลำน้ำ

๒ ลักษณะกริยาแลเพศภาษานั้น ผิวกายดำ มีภาษาพูดอย่างหนึ่ง
ต่างหาก ไม่มีหนังสือใช้

๓ การตกแต่งร่างกายแลเครื่องนุ่งห่มนั้น ผู้ชายไว้ผมยาวเกล้า
มวย แต่ไว้ผมที่หน้าผากตัดแลกริบสั้นประมาณของคิ้วหนึ่ง หัวให้ลง
มาปรกที่หน้าผากไว้ แลขนคิ้ว ขนตา ขนหนวด ถอนเสียสิ้น แล
สักหน้าหมักเป็นริ้วรอยยาว ๆ แต่ข้อเท้าถึงต้นขา นุ่งผ้าเตี่ยวคาดเอวมี
ชายโจงกระเบนไว้ ฉะนั้นกว้างประมาณ ๑ คืบพอหุ้มข้อของท่อนข้อมือ
หนึ่ง เมื่อถึงฤดูหนาวก็ต้องนั่งนอนอยู่กับเตาไฟ ผู้หญิงนุ่งสั้นเกล้า
ผมสูงมีผ้าดำโพกศีรษะไว้ เครื่องแต่งตัวแลเสื้อผ้าต่าง ๆ ที่จะมิใช่สอย
บ้าง ก็เมื่อหาของป่ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันที่เมืองหลวงพระบางได้
บ้างเท่านั้น แลรับประทานเข้าเห็นยวเป็นอาหาร

๔ วิชาชำนาญที่จะประกอบการเลี้ยงชีพ ใช้ไม้เป็นอาวุธยิงนก
แลกระรอกรับประทานเป็นอาหาร จึงได้ความตามทีล่าวเรียกว่าชาฮวดนั้น

เพราะข้า้นชอรับประทานครอกมาก แต่สำเนียงลาวนั้นอักษรขอไม่มี
ใช้ ๆ อักษรขอแทนจริงเรียกเป็นข้าออกไป แลข้าพวกนั้นมิวิชาจักสาน
ไต่บ้าง คือกระบุงกระแปะเป็นต้น ผู้หญิงก็ถักสิ่งเล็ก ๆ สำหรับเที่ยว
ช้อนปลาตามลำห้วย แลใช้เป็นถุงสำหรับใส่หมากพลูบ้าง

๕ หวนทาทไต่ยังคิดว่ากล่าวควบคุม แลพาหนะนั้น ตัวนายก็
ไต่รับยศจากท้าวพระยาในเมืองหลวงพระบางยกย่องขึ้นให้ดลในพวกกัน
พาหนะก็เลี้ยงโคกระบือแพะหม แต่หาไต่ไต่เป็นพาหนะไม่ เลี้ยงไว้
สำหรับเมื่อป่วยไข้ ก็ไต่ล้มลงเส้นผิวนั้นแลขายพอไต่ซื้อเครื่องนุ่งห่ม
สำหรับตัวเท่านั้น

๖ เงินที่ไต่แลกเปลี่ยน ก็ไต่อย่างเมืองหลวงพระบาง

๗ ขรรมนิยมซึ่งจะไต่สามปีวิยานั้น เมื่อชายหญิงรักพดจากกัน
ตกลงแล้ว ก็ให้ผู้ใหญ่ไต่ไปสู่ขอว่ากล่าวกันตามธรรมเนียม กำหนด
ของชายที่จะต้องให้เป็นค่าหัวหญิงนั้น เงินล้มหนึ่งมีนาหนัก ๔ บาท
๒ สลึง กระบือคู่หนึ่ง กับของที่จะเส้นไหมผิวนั้น ก็เอาสัตว์หนึ่ง
ล้มลงทำเส้นไหมเลี้ยงกัน แล้วก็รับเอาหญิงนั้นมาอยู่บ้านชาย

เมื่อคลอดบุตรออกมาแล้วก็อยู่ไฟกันสามวันเท่านั้น เมื่อจะมีธุระ
ไปในที่ใดก็เอาบุตรใส่ผัวสพายไปด้วย แต่มียาเกินอย่างหนึ่ง ไต่ไต่
กระบอกหลามกินเป็นน้ำไปประมาณเดือนหนึ่ง ยานี้เป็นต้นไม่เรียกว่า
(ต้นตะ) ต้นทออย่างขนาดใหญ่โตไต่ได้ถึงสามกำมี เมื่อจะหลามก็
ตัดเอาแต่กิ่งก้านมาหลามอย่างเดียวเท่านั้น ไม่นมกชในลำห้วยแลท

ชุ่มเย็น ใบโตประมาณสองนิ้ว ยาวประมาณ ๑๐ นิ้ว มีรสหอมหวาน
แล้วยัประทานแก่เส้นสายก็ได้ มีคุณเป็นหลายประการ

๘ การใช้บ้วยแล้วยัรักษาพยาบาลนั้น เมื่อบ้วยใช้ลงก็ล้มกระบิดแล
สุกรเส้นไหว ฝไปกว่าจะหาย

ถ้าถึงตายลงก็ล้มโคกระบิดสุกร เลี้ยงพรรคพวกที่มาช่วยกันเอา
ศพไปฝัง กาลเมื่อจะฝังศพนั้น ก็เอาไม้จริงมาขุดเอาเป็นเช่นรางใส่เข้า
สุกร แต่มีฝาปิด แล้วก็เอาใส่ศพไปฝังเท่านั้น

๙ ธรรมเนียมถือศาสนาที่จะเป็นทัพพแห่งตนนั้น ก็ถือผีเรือน เมื่อ
ถึงเวลาที่ตนรับประทานอาหารแล้ว ก็เอาเขายืนหนึ่ง กับอาหารบ้าง
เล็กน้อยวางไว้ที่ปากเรือน แล้วเรียกให้ผีเฝ้าตายายแลบิดามารดามา
รับประทาน ทำดังนี้เสร็จแล้ว ตัวเขาจึงรับประทาน เป็นอย่างนั้นเสมอ
ทุกเวลาเข้าเย็น

การที่จะเส้นไหว เป็นธรรมเนียมขบถชาติอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว
แต่ต้นนั้นหาไม่ เป็นแต่เส้นพัวเพอไปไม่เป็นเทศกาล เครื่องเล่น
นั้นมีทำด้วยไม้ไผ่ ๆ นั้นมีลำต้นบางเหมือนไม้ซาง ที่ต้นลำใหญ่ขึ้น
แลก็ทึบ เล้าโลมหญิงเป็นการสนุกไปมิได้มีเวลาเลย แล้วแต่จะ
ชอบใจเล่นไม่เลือกว่าเป็นเทศกาลแลฤดูใด ๆ เลย ฯ

สำนักหอสมุด

